

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Diplomová práce

2015

Tereza Tondrová

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav primární a preprimární edukace

**Vychovatel v dětských domovech
a jeho obraz z pohledu
vychovávaných**

Diplomová práce

Autor: Tereza Tondrová
Studijní program: Učitelství pro základní školy
Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň základní školy
– speciální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. Leoš Šebela

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tereza Tondrová**
Osobní číslo: **P071491**
Studijní program: **M7503 Učitelství pro základní školy (1. stupeň)**
Studijní obor: **Učitelství pro 1. stupeň ZŠ - speciální pedagogika**
Název tématu: **Vychovatel v dětských domovech a jeho obraz z pohledu vychovávaných**
Zadávající katedra: **Ústav primární a preprimární edukace**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í:

Diplomová práce obsahuje popis práce vychovatele v dětském domově, metody a formy výchovy, život dětí v dětském domově, vztahy mezi nimi, vztahy mezi vychovatelem a vychovávanými. Cílem této diplomové práce je pokusit se zjistit, na jaké úrovni je v dětských domovech výchova a příprava vychovávaných na jejich další život. Cílem výzkumného šetření je zjistit názor dětí, které jsou vychovávány v ústavní péči, na osobu vychovatele, a zároveň zjistit, jak je vychovatel schopen ovlivnit jejich další osobní a rodinný život.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce:

Seznam odborné literatury:

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Leoš Šebela**
Katedra sociální pedagogiky
Oponent diplomové práce: **Mgr. Jitka Vítová, Ph.D.**

Datum zadání diplomové práce: **9.3.2012**

Termín odevzdání diplomové práce: **9.3.2014**

L.S.

doc. PhDr. Pavel Vacek,
Ph.D.
děkan

PhDr. Pavel Zikl, Ph.D.
vedoucí katedry

dne

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Dobrušce dne 4. 8. 2015

Tereza Tondrová

Anotace

TONDROVÁ, Tereza. *Vychovatel v dětských domovech a jeho obraz z pohledu vychovávaných*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2015. 87 s. Diplomová práce.

Tématem diplomové práce je „Vychovatel v dětských domovech a jeho obraz z pohledu vychovávaných“. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

Teoretická část se v jednotlivých kapitolách zaměřuje na formy náhradní péče a její vývoj v České republice, podrobný popis jednotlivých typů ústavní péče, důvody odebrání dítěte z rodiny, přípravou dětí na samostatný život mimo ústavní péči. Další kapitoly se zaměřují na samotnou osobnost vychovatele. Důležitou součástí práce tvoří kapitoly, které popisují práci vychovatele, klíčové kompetence, psychickou náročnost a s ní spojený burn-out syndrom a vzdělanost výchovných pracovníků. Dále pak obsahuje další důležitá témata jako soukromý život vychovatelů v dětském domově, vliv této práce na vlastní rodinu a v neposlední řadě poslání práce vychovatele.

Praktická část se zabývá popisem konkrétního zařízení – Dětský domov Sedloňov. Dále pak rozhovory s dětmi zaměřené na osobnosti vychovatelů a vztahy s nimi. Technikou sběru dat výzkumného šetření byl zvolen nestandardizovaný rozhovor. Výzkumná otázka byla definována takto „*Jaký je obraz vychovatele z pohledu vychovávaných?*“

Klíčová slova:

dětský domov, náhradní péče, příprava pro život, rozhovor, osobnost vychovatele.

Annotation

TONDROVÁ, Tereza. *An educator in children's homes and his image in a view of raised.* Hradec Králové: Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2015. 87 pp. **Diploma Dissertation Degree Thesis.**

The theme of dissertation is „Educator in the children’s homes and his image from the perspective of being raised”. The dissertation is divided into theoretical and practical part.

The theoretical part is focused, in individual chapters, on a form of alternative care and its development in the Czech Republic, detailed description of various types of institutional care, reasons for removal of a child from the family and preparing children for their own independent life out of the institutional care, etc. Next chapters are oriented on personality of educator itself. Significant parts of dissertation are chapters describing educator’s work, core competences, psychological difficulty and the associated burn-out syndrome and educators’ level of education. Furthermore it contains other important topics such as private life of educators in the children’s homes, influence of this job on their own family and finally educators’ roles.

Practical part occupies with description of concrete organization – Sedloňov children’s home. Furthermore there are dialogs with children focused on educators’ personalities and their relationships there. A non-standardized dialog was elected as a technique for data collection of research. Research question was defined as follows: “What is the image of educators from the perspective of being raised?”

Keywords:

children’s home, alternative care, preparation for life, interview, educationalist personality.

Obsah

Úvod	10
1 Náhradní péče o dítě v České republice	12
1.1 Historie náhradní péče o dítě v České republice a její formy	12
1.2 Základní zákonné normy náhradní péče	14
1.3 Specifika ústavní péče (výchovy)	17
1.3.1 Problémy ústavní péče	18
1.3.2 Syndrom ústavní závislosti	19
1.4 Důvody odebrání dětí z rodiny	20
1.5 Příprava dětí na samostatný život	22
1.6 Systém zařízení ústavní výchovy v ČR	23
1.6.1 Diagnostický ústav	24
1.6.2 Dětský domov	25
1.6.3 Dětský domov se školou	28
1.6.4 Výchovný ústav	29
1.6.5 Středisko výchovné péče	29
1.6.6 Ústav pro zabezpečovací detenci	30
2 Osobnost vychovatele v dětském domově	31
2.1 Specifika práce vychovatele v dětském domově	32
2.1.1 Klíčové kompetence vychovatele	34
2.1.2 Legislativa týkající se pedagogických pracovníků v dětských domovech	37
2.1.3 Psychická náročnost práce vychovatele	38
2.1.4 Burnout syndrom	40
2.2 Vzdělanost výchovných pracovníků v dětském domově	41
2.3 Poslání práce vychovatele v dětském domově	43
3 Osobnost vychovatele v očích vychovávaných	45
3.1 Výzkumné šetření	45
3.1.1 Výzkumný soubor	46
3.1.2 Metody výzkumu	47
3.1.3 Harmonogram výzkumného šetření	49

3.1.4 Zpracování získaných informací	50
3.1.5 Vyhodnocení výzkumného šetření	59
Závěr	60
Seznam literatury	62
Seznam příloh	65

Úvod

Diplomová práce se bude věnovat problematice náhradní péče o dítě. Převážně však problematice dětských domovů a práci vychovatelů v nich. Motivací pro to, abych se o téma dětských domovů začala zajímat, je povolání mé matky. Pracuje jako vychovatelka v dětském domově již řadu let. Toto téma mne zaujalo hlavně z toho důvodu, že není zacíleno na děti, ale na vychovatele a jejich obraz z pohledu dětí, které vychovává. Při seznamování s dostupnými prameny, které mi dopomáhaly při vypracování diplomové práce, jsem zjistila, že tímto tématem se mnohou autorů nezabývalo.

Protože si myslím, že práce vychovatele v dětském domově patří k jedné z nejtěžších profesí, které se zabývají výchovou a vzděláváním dětí, rozhodla jsem se jí podrobněji věnovat. Chtěla bych se změřit na oblast výchovného působení na dítě, které vyrůstá v dětském domově. Protože výchovné působení je nejdůležitější částí pedagogického procesu a sama výchova jako proces má výrazný vliv na celý vývoj osobnosti dítěte, proto bych se ve své práci chtěla změřit na to, zda se vychovatelů, v dětském domově tímto působením daří dosahovat pozitivních změn.

Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. Teoretická část je rozdělena do několika kapitol, které se zaměřují například na historii náhradní péče o dítě, legislativu, která se této problematice týká. Samostatná kapitola je věnována ústavní výchově, kde jsou popsány jednotlivé typy zařízení (dětský domov, dětský domov se školou, diagnostický ústav, výchovný ústav a další). V dalších kapitolách teoretické části jsem se zaměřila přímo na osobnost vychovatele. Zejména na požadavky na vzdělání, legislativu, která se vztahuje k této profesi, klíčové kompetence, psychickou náročnost této profese a s tím související syndrom vyhoření. V neposlední řadě jsem se také snažila vystihnout co je vlastně posláním této profese.

V praktické části jsem se zaměřila na práci vychovatele jako celek. Práce se zabývá zjištěním, jak vychovatel působí na děti, které vychovává. Pro zjišťování informací jsem zvolila kvalitativní výzkumnou metodu – rozhovor. Hlavním cílem výzkumného šetření je zjistit, jak na vychovatele a jeho práci nahlíží děti, které vychovává. Zda se snaží jim dát pocit rodinného prostředí a zda se snaží je připravit na jejich budoucí samostatný život. Na základě rozhovorů s osmi respondenty jsem tuto skutečnost zjišťovala.

Cílem této praktické části a tohoto výzkumu je zjistit odpověď na výzkumnou otázku, která zní takto: *Jaký je obraz vychovatele v dětském domově z pohledu vychovávaných?*

1 Náhradní péče o dítě v České republice

V České republice se s náhradní péčí setkáváme ve dvojí formě a to v podobě Náhradní rodinné péče, nebo v podobě Ústavní péče.

Náhradní rodinná péče je taková forma péče, kdy je dítě vychovááno v prostředí, které se co nejvíce podobá běžné rodině, „náhradními rodiči“. Zprostředkování náhradní rodinné péče se řídí zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a zákonem o rodině. Ze zákona o sociálně-právní ochraně dětí vyplývá, že zprostředkování náhradní rodinné péče (osvojení nebo pěstounské péče) v rámci České republiky je pouze v kompetenci krajských úřadů, Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky (MPSV) a Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí v Brně. Základními druhy náhradní rodinné péče jsou osvojení (adopce), pěstounská péče, opatrovnictví a poručenství. Protože téma této práce není zaměřeno na náhradní rodinnou péči, tomuto tématu se podrobněji věnovat nebudu.

Ústavní péče je péče, která může být nařízena v případě, že je výchova dítěte v biologické rodině ohrožena nebo narušena. Rodině jsou nejdříve nařízena výchovná opatření. V případě, že výchovná opatření nevedou k nápravě a rodiče se ze závažných důvodů nemohou nebo nechtějí o dítě starat, je nad dítětem nařízena ústavní péče. Formy ústavní péče jsou podrobněji popsány v následujících kapitolách.

1.1 Historie náhradní péče o dítě v ČR a její formy

Předpokládá se, že prvním ústavem pro sirotky byl Vlašský špitál v Praze, který byl založen počátkem 16. století. Za delší dobu, tedy roku 1763, byl založen další sirotčinec v Praze v Soukenické ulici. Tento sirotčinec částečně sloužil i jako azylový dům pro těhotné ženy. V období vlády Josefa II., roku 1776, byly oba sirotčince sloučeny v jeden a přestěhovaly se do budovy u sv. Apolináře.

Roku 1883 fungovalo na území Čech 21 sirotčinců a žilo v nich 808 dětí. Občanský zákoník z roku 1811 předepisoval odpovědnost rodičů za výchovu a výživu dětí. Byly v něm uvedeny i tresty za nedodržení tohoto předpisu. „*Tak např. občanský zákoník z roku 1811 zajišťuje právní postavení dítěte v rodině, nárok na výživu (otec), výchovu (matka) a ochranu soudem. Za dítě odpovídají rodiče, v podstatě otec z titulu moci otcovské. Vyjmutí dítěte z rodiny z rozhodnutí soudu však není vyřešeno, protože není povinností zřizovat potřebné ústavy, a pokud jsou zřízeny z dobročinnosti, není zde vyřešena úhrada za pobyt dětí. Zřizování a udržování příslušných ústavů zůstává dlouho na charitativní péči.*“ (Vocilka, 1999, str. 20)

V roce 1901 byl založen zemský sirotčí fond, který pečoval o děti do 18 let. Postupem času začaly vznikat při okresních soudech komise pro péči o mládež a dále pak první okresní dětské domovy, které podporoval v první řadě stát, dále pak církve a soukromé osoby. „*V první polovině 20. století, zejména po 1. a 2. světové válce, narostl počet dětí, které nemohly z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině a přicházely do tzv. veřejné péče. Pro děti bez vlastní rodiny existovala tehdy možnost adopce, pěstounské péče, systém dětských domovů a nápravně výchovných a ochranných ústavů. Pěstounská péče měla již svou tradici. V mnoha krajích byly oblasti, kde se vyskytovaly četné rodiny, které se péčí o cizí děti věnovaly. Říkalo se jim "pěstounské kolonie", byly pod řádným dohledem a většinou dosahovaly dobrých výsledků. Z dětských domovů převažovaly spíše nízkokapacitní zařízení, která se snažila o rodinný ráz. Ústavy pro děti s poruchami chování a pro mladistvé delikventy byly diferencovány podle míry ohrožení a podle prognózy jednotlivých případů.*“ (Vocilka, 1999, str. 23)

1.2. Základní zákonné normy náhradní péče o dítě

Legislativa v České republice je založena demokraticky a na úctě k právům a svobodám občanů. Pro instituci dětského domova není jednoduché stanovit jednu zákonnou normu, která by specifikovala toto zařízení. Zahrnuje několik zákonných norem, se kterými je dobré se seznámit.

Zákony:

- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění zákonů č. 383/2005 Sb., č. 112/2006 Sb., č. 158/2006 Sb., č. 161/2006 Sb., č. 165/2006 Sb., č. 179/2006 Sb., č. 342/2006 Sb., č. 624/2006 Sb. a č. 217/2007 Sb., č. 58/2008 Sb.
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění zákonů č. 383/2005 Sb., č. 179/2006 Sb. a č. 264/2006 Sb., zákona č. 189/2008 Sb., zákona č. 384/2008 Sb., zákona č. 223/2009 Sb., zákona č. 227/2009 Sb., zákona č. 422/2009 Sb., zákona č. 159/2010 Sb., zákona č. 420/2011 Sb., zákona č. 198/2012 Sb. a zákona č. 333/2012 Sb.
- Zákon č. 306/1999 Sb., o poskytování dotací soukromým školám, předškolním a školským zařízením, ve znění zákonů č. 132/2000 Sb., č. 255/2001 Sb., č. 16/2002 Sb., č. 284/2002 Sb., č. 562/2004 Sb., č. 383/2005 Sb. a č. 179/2006 Sb.
- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění nálezu Ústavního soudu vyhlášeného pod č. 476/2004 Sb., zákona č. 562/2004 Sb., zákona č. 563/2004 Sb., zákona č. 383/2005 Sb. a zákona č. 112/2006 Sb. □

- Zákon č. 179/2006 Sb., o uznávání výsledků dalšího vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 189/2008 Sb., změna zákona o uznávání odborné kvalifikace □
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dítěte, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů □

Vyhlášky:

- Vyhláška MZd č. 106/2001 Sb., o hygienických požadavcích na zotavovací akce pro děti, ve znění vyhlášky č. 148/2004 Sb.
- Vyhláška MZd č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých
- Vyhláška MŠMT č. 15/2005 Sb., kterou se stanoví náležitosti dlouhodobých záměrů, výročních zpráv a vlastního hodnocení školy □
- Vyhláška MŠMT č. 17/2005 Sb., o podrobnějších podmínkách organizace České školní inspekce a výkonu inspekční činnosti □
- Vyhláška MŠMT č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, ve znění vyhlášky č. 454/2006 Sb.
- Vyhláška MŠMT č. 64/2005 Sb., o evidenci úrazů dětí, žáků a studentů □

- Vyhláška MŠMT č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních □
- Vyhláška MŠMT č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně □ nadaných, ve znění vyhlášky č. 227/2007 Sb.
- Vyhláška MŠMT č. 107/2005 Sb., o školním stravování, ve znění vyhlášky č. 107/2008 Sb.
- Vyhláška MŠMT č. 223/2005 Sb., o některých dokladech o vzdělání, ve znění vyhlášky č. 63/2008 Sb.
- Vyhláška MŠMT č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění vyhlášky č. 412/2006 Sb.
- Vyhláška MŠMT č. 364/2005 Sb., o vedení dokumentace škol a školských zařízení a školní matriky a o předávání údajů z dokumentace škol a školských zařízení a ze školní matriky (vyhláška o dokumentaci škol a školských zařízení), ve znění vyhlášek č. 389/2006 Sb. a č. 226/2007 Sb.
- Vyhláška MŠMT č. 492/2005 Sb., o krajských normativech, ve znění vyhlášky č. 47/2008 Sb.
- Vyhláška MŠMT č. 60/2006 Sb., o postupu při zjišťování psychické způsobilosti pedagogických pracovníků školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a školských zařízení pro preventivně výchovnou péči a o podrobnostech o školení osob žádajících o akreditaci k oprávnění zjišťovat psychickou způsobilost (vyhláška o psychické způsobilosti pedagogických pracovníků) □

- Vyhláška MŠMT č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních □
- Vyhláška č. 263/2007 Sb., kterou se stanoví pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení zřízených MŠMT, krajem, obcí nebo dobrovolným svazkem obcí

Další dokumenty, na které nemůžeme zapomenout, jsou Školní vzdělávací program, Vnitřní řád a další legislativní dokumenty, které si jednotlivě každý domov sestavuje sám. Veškeré zákony a vyhlášky, které jsem použila v této kapitole, jsem hledala pomocí zdroje: www.msmt.cz.

1.3 Specifika ústavní péče (výchovy)

Ústavní péče je důležitou a nedílnou součástí systému zabezpečujícího péči o dítě. V případě, že se rodina stává rizikovým faktorem ve výchově dítěte, může dojít k nařízení ústavní péče. K tomuto nařízení předchází mnoho šetření sociálních pracovníků a dalších odborníků, kteří se tímto tématem zabývají. V případě, že je nutné, aby se situací zabýval sociální pracovník, spočívá jeho práce v sestavení důkladné rodinné anamnézy, zhodnocení situace dítěte a vytvoření reálné prognózy vývoje dítěte v rodině. Rozhodování o hledání optimálního řešení a o volbě odpovídajících metod nápravy musí být podloženo hlubokou osobní znalostí každého případu. Sociální pracovník bývá často vystaven velkému tlaku okolí a rodiny. Přílišný důraz na práva rodičů na dítě a nezastupitelný význam rodiny mohou vést až k nekritickému hodnocení situace.

Tato situace může být dále umocněna pozdním zachycením problémů na základě nekvalitní spolupráce se školou, odborem sociální péče a v nejtěžších případech i s policií. Alarmujícími se také stávají pozdě řešené případy dlouhodobého zanedbávání, týrání a zneužívání dětí. Pro tyto děti bývá často forma ústavní péče jedním z nejlepších východisek z jejich problematické rodinné situace. Je obecně známou věcí, že ústavní péče není pro děti neoptimálnější řešení, ale vzhledem k problematickému procesu umísťování dětí do pěstounské péče, bývá

často jedinou reálnou formou náhradní péče. Ústavní péče na jednu stranu děti chrání od rozvráceného rodinného prostředí, na druhou stranu vytyčuje normy, díky kterým si největší část dětí poprvé uvědomí odpovědnost za své chování.

Problematika ústavní výchovy je celospolečenský problém, který souvisí se sociálním klimatem společnosti, odráží aktuální hodnoty, postoje, názory, ekonomické možnosti a v neposlední řadě i politické priority. Vyjadřuje úroveň sociálního cítění, priority výchovných cílů, včetně kvality školského systému i postavení rodiny a reálných možností její podpory. To vše přímo či nepřímo ovlivňuje ve svém důsledku rozsah a kvalitu péče, poskytovanou dětem v rámci zařízení pro výkon ústavní výchovy. Ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy je umístěno v současnosti asi 8000 dětí. Jde o děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině a současně z nejrůznějších důvodů (právních, vztahových, ...) nemohly být umístěny v systému náhradní rodinné péče (osvojení, pěstounská péče). (Janský, 2004, str. 92-93)

Školskými zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy jsou dle příslušného zákona č. 109/2002 diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. V naprosté většině se jedná o státní zařízení. Podrobněji se budu těmito zařízeními zabývat v následujících kapitolách.

V této kapitole bych se dále věnovala tomu co je hlavním úkolem ústavní péče a také jejím úskalím.

Hlavním úkolem ústavní péče je zajistit kvalitní a bezpečné podmínky, vytvořené na základě kladných emočních vztahů, které zajistí dítěti prožít pocit důvěry mezi dospělým a dítětem. Ústavní zařízení jsou hlavně velkým odrazem společnosti. Některá zařízení splňují nároky na moderní specializovaná zařízení, která jsou schopna poskytnout všestrannou péči, která je zaměřena na individuální přístup a respektování potřeb dítěte.

1.3.1 Problémy ústavní výchovy

Největším problémem ústavní výchovy je to, že dítě nevychovává jen jeden konkrétní vychovatel a vychovatelé mají jen částečnou zodpovědnost za jeho vývoj a výchovu. Od toho se odvíjí problematické vytváření citového vztahu dítěte k vychovateli. Ve spoustě případů se stává, že děti projdou i několika zařízeními a někdy i několika pokusy neúspěšné pěstounské péče.

Velkým problémem pro vývoj dětí v kolektivní ústavní péči je relativní chudost podnětů hlavně v oblasti sociálně-společenských kontaktů. V tom je velký rozdíl oproti životu dítěte v běžné rodině. Často bývá patrné, že dětem vychovávaným v ústavní výchově často chybí stálost mezilidských vztahů, upevnění osobní identity a adekvátní chování v různých situacích běžného rodinného života.

Velmi vážným problémem se může stát ukončení ústavní výchovy ve věku 18 let dítěte. Jeho dospělost ve většině případů totiž neznamená také dospělost ve smyslu osobnostní zralosti a vyspělosti. Období po odchodu z ústavní péče se může stát velmi rizikovým ve smyslu sociálně-patologického chování dětí, které v ústavní péči vyrůstaly.

1.3.2 Syndrom ústavní závislosti

V rámci ústavního režimu byli jedinci zvyklí, že potřebné věci udělal někdo za ně. Neumí se vyrovnat s odpovědností za své činy. Pokud žijí mimo ústavní výchovu po dosažení plnoletosti, pomoc při řešení problémů se jen těžko dostaví a to, že si neumí poradit v krizové situaci, může vést k dalekosáhlým problémům. Neumí se spolehnout sami na sebe, protože je to za zdmi ústavu nikdo nenaučil.

Syndrom ústavní závislosti se může dále projevit nedůvěrou ve společnost. Ústavní způsob života je původcem vzniku závislosti na instituci a nepřipravuje dostatečně na nezávislý způsob života, což by mělo být hlavním cílem ústavní výchovy. Přejít z ústavní výchovy do reálného života bývá pro některé jedince

velice těžký a stává se, že někteří jedinci často ztroskotávají. Možným řešením pro tyto případy bývají zařízení typu Dům na půli cesty. Tato zařízení slouží dětem, které potřebují získat před úplným osamostatněním pocit sebedůvěry a nezávislosti.

Když se zamyslíme nad životem v ústavní péči, vlastně se nemůžeme divit tomu, že někteří jedinci přechod do reálného života nezvládnou. Život v ústavní péči je jednodušší než život v reálném světě. Počet lidí, se kterým se jedinci setkávají, i počet podnětů je v ústavní péči značně omezen, i přes to, že se vychovatelé v dětských domovech všemožně snaží nahradit rodinnou výchovu. Největší snahou vychovatelů by mělo být to, že závislost jedinců na instituci bude co nejmenší a možnost komunikace s okolím a lidmi v něm bude co nejčastější.

1.4 Důvody odebrání dítěte z rodiny

Péčí o dítě se zabývají dva důležité zákony a to Zákon o rodině – 94/1963 – §41 - §50 a Zákon o sociálně právní ochraně č. 359/99 Sb. Dále se touto tematikou zabývají dokumenty – Listina základních práv a svobod a Úmluva o právech dítěte.

Rodičovské povinnosti a zodpovědnost může, na základě Zákonu o rodině, omezit jen soud. Soud může svěřit dítě do péče jiné fyzické osobě, než jsou rodiče, pokud bude schopna zajistit jeho řádnou výchovu. Nejčastěji se jedná o nejbližší příbuzné dítěte. Při svěřením dítěte do péče jiné osobě, než jsou rodiče, není důležité, zda se jedná o jednotlivce nebo manželskou dvojici. Dále jsou také soudně určena a vymezena práva a povinnosti. Pokud není možné umístit dítě do náhradní výchovy v rámci rodinných příslušníků, soud určí jiný způsob výchovné péče a to formou ústavní výchovy, nebo náhradní rodinné péče.

O odebrání dítěte z rodiny tedy rozhoduje pouze soud. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí (č. 359/99 Sb.) vymezuje tuto jako ochranu práv dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu jeho jmění a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny (§1). Tento zákon dále zajišťují organizace

sociálně- právní ochrany dětí. Tyto instituce spadají pod státní správu a samosprávu Ministerstva práce a sociálních věcí České republiky, krajské úřady, obecní úřady s rozšířenou působností a obecní úřady, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další (§4).

Sociálně-právní ochrana se vztahuje na děti:

- jejichž rodiče (nebo fyzická osoba, které bylo dítě svěřeno do výchovné péče) zemřeli, neplní své rodičovské povinnosti, nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti
- na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření na spáchání takového činu
- které se dopouštějí útěků od rodičů nebo vedou zahálčivý či nemravný život.

Každý je oprávněn upozornit orgán sociálně-právní ochrany dětí na to, že jejich rodiče nemohou, nechtějí nebo neplní rodičovské povinnosti. Mimo konkrétní možnosti upozornit orgán sociálně-právní ochrany dětí na nedostatečné plnění rodičovských povinností v péči o dítě existuje také ohlašovací povinnost pro všechny občany České republiky v případě, že mají podezření na zanedbávání či týrání dítěte. Oddělení sociálně-právní ochrany dítěte pak prošetřuje daný případ. Pověřený sociální pracovník, který dostane případ na starost, ten šetří a vyvozuje závěry, které musí být dle zákona v nejlepším zájmu dítěte. V případě, že je to jen trochu možné se sociální pracovník snaží udělat vše pro to, aby dítě mohlo dále setrvat v rodinném prostředí. Hledá různé varianty a opatření, aby bylo možné rodině pomoci. Pokud selžou všechna opatření a zanechání dítěte v rodinném prostředí není možné, může sociální pracovník využít možnosti nařízení předběžných opatření a podat návrh soudu k nařízení ústavní výchovy. Dítě je dočasně umístěno do výchovného zařízení, tam setrvává až do rozhodnutí soudu.

Oddělení sociálně-právní ochrany dítěte může učinit výchovná opatření, ale pokud k odebrání dítěte z rodiny dojde, jedná se o předběžné opatření. Po vykonání tohoto opatření musí dojít k podání návrhu k soudu. Teprve soud může rozhodnout o omezení rodičovských práv nebo o odebrání dítěte z rodiny. Dítě pak obvykle zůstává v zařízeních ústavní výchovy, dokud soud nerozhodne o

dalších krocích a opatřeních.

Nejčastější příčinou umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy je selhání biologické rodiny. Příčin selhání rodiny může být mnoho. Může se jednat o zanedbávání péče o dítě, zneužívání a týrání, mravní ohrožení a výchovné nedostatky. V případě zanedbávání péče o dítě se jedná o základní biologické potřeby, hygienu a lékařskou péči. Rodina se může také dostat do ekonomické nouze, ale ta se ze zákona nemůže stát důvodem pro odebrání dítěte z rodiny.

S ekonomickou a finanční krizí, ale může souviset třeba bytová krize, která se příčinou pro odebrání dítěte stát může. V rodinách dětí umístěných do náhradní výchovné péče můžeme často sledovat sociálně-patologické jevy (mezi ně se řadí prostituce, kriminalita i závislosti na návykových látkách) a děti se do zařízení dostanou ve velice zuboženém stavu. (Blahutová, 2008).

1.5 Příprava dětí na samostatný život

Příprava dětí na samostatný život probíhá v dětských domovech rodinného typu každý den. Snaží se o to činnostmi, které děti běžně vykonávají. Většina z nich jsou pro ně důležité pro jejich další budoucí život. V dětských domovech rodinného typu se nejčastěji snaží o to, aby se všechny děti naučily základní sebeobslužné dovednosti. Mezi sebeobslužné dovednosti patří především uvařit si, vyprat a vyžehlit prádlo, nakoupit si a zacházet s finančními prostředky, uklidit byt.

Největším problémem se stává kontakt s vnějším světem. Děti v dětském domově obecně nemají možnost seznámit se s tím, jak se jedná na úřadech a co vše je nutné zařídit, aby mohl člověk samostatně žít. Většinou nemají předchozí zkušenost s podepisováním různých smluv a nejsou zvyklé na různé nástrahy, které mají převážně podobu podvodníků, kteří se snaží je oklamat ve svůj vlastní prospěch. Právě to jsou případy, kdy se u dětí projeví jistá naivita, která je způsobena nedostatkem zkušeností. Výsledkem toho všeho může být nepříjemné překvapení a úplné zanevření na život mimo ústavní péči. Hodně dětí, které

odcházejí po dovršení plnoletosti z dětského domova, mají možnost žít samostatný život, i přesto si vybírají život v Domech na půli cesty.

Odchod dětí z dětského domova je velkým zlomem, který si děti, které vyrůstaly v běžně fungující rodině, nedokážou představit. Představa, jaký může být život bez kořenů a bez zázemí je dětem z normálních rodin naprosto cizí. V případech, kdy to děti zvládnou, velmi často trpí pocitem samoty, protože nemají svůj život s kým sdílet. Najednou kolem sebe nemají lidi, na které byly zvyklí a než si najde nový okruh přátel a životního partnera, jsou vystaveni různým rizikovým situacím.

Nemůžeme ale říci, že vychovatelé v dětských domovech snahu o to, aby vstup dětí do reálného života byl co nejjednodušší, nemají. V případě, že práci vychovatelů a ředitelů v dětských domovech zastávají lidé, kteří jsou v ústavní péči na správných místech, dá se mluvit o štěstí, protože ti nikdy nepřipustí to, aby děti z dětského domova odešly s batohem na ulici.

1.6 Systém zařízení ústavní péče v ČR

O zabezpečení dětí odebraných z nefunkčních rodin nebo dětí osiřelých se dnes starají státní a nestátní organizace. Ne vždy tomu tak bylo. Jako první poskytovala péči nezaopatřeným dětem církve, a to již ve středověku. Později začala pro tento účel zřizovat dokonce speciální charitativní zařízení ústavní povahy (Matoušek, 2007). Stát jako takový převzal odpovědnost a hlavní roli v právní a sociální ochraně dětí až po vzniku moderního státního zřízení, k vývoji institucionální péče pak začalo docházet v 19. století.

V dnešní době existuje poměrně velké množství nestátních neziskových organizací i nových církevních organizací, které se podílejí na poskytování sociálních služeb (Matoušek, 2007). Přesto za děti, které se ocitnou bez rodinného zázemí, přebírá zodpovědnost stát. Aktuálně jsou kompetence rozděleny mezi několik ministerstev.

Ministerstvo zdravotnictví zřizuje kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti do tří let a psychiatrické léčebny pro děti. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy má na starosti dětské domovy od tří let, dětské domovy se školou, diagnostické ústavy a výchovné ústavy. Oddělení sociálně-právní ochrany dětí spadá pod Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (Svobodová, 2002). Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy v současné době řídí 75 organizací, z toho 19 dětských domovů se školou. (www.msmt.cz). Dětských domovů je u nás, ale mnohem více. V databázi seznamu školských zařízení pro výkon ústavní výchovy je bez mála 150 dětských domovů. (<http://www.fddcr.cz/node/120>, online 15. 3. 2015)

1.6.1 Diagnostický ústav

V celém systému náhradní péče o dítě zaujímají diagnostické ústavy důležité místo, vzhledem k tomu, že odpovídají za rozmístování dětí do jednotlivých domovů a ústavů také písemně sdělují příslušným orgánům sociálně-právní ochrany o dětech vhodných k osvojení nebo ke svěřeni do pěstounské péče.

Úkolem diagnostických ústavů je tedy zpracovat komplexní diagnostiku osobnosti dítěte a sestavit specifický program rozvoje osobnosti, tzn. vymezit individuální výchovné a vzdělávací priority, včetně doporučení si většina dětí, kterým byla nařízena ústavní nebo ochranná výchova, musím projít. Zpravidla pobyt v diagnostickém ústavu trvá 8 týdnů. Během diagnostického pobytu jsou děti podrobeny komplexnímu vyšetření zdravotnímu (včetně odborných vyšetření), psychologickému, speciálně pedagogickému a současně probíhá i sociální šetření. Na tomto základě je pak v průběhu pobytu každého dítěte vypracován individuální program pomoci, obsahující charakteristiku specifických potřeb dítěte, návrhy doporučených metod, přístupů a prognózu dalšího vývoje.

Diagnostický ústav musí naplňovat specifické vzdělávací potřeby dítěte v zájmu jeho rozvoje osobnosti, přiměřeně jeho věku a prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřovat k nápravě poruch v

sociálních vztazích a v chování dítěte. Některé děti neprocházejí diagnostickým ústavem vůbec, jsou umisťovány administrativní cestou přímo do dětských domovů (předškolní děti, některé sociální případy).

Součástí diagnostických ústavů bývají zpravidla také střediska výchovné péče pro děti a mládež. Jejich úkolem je poskytování preventivních speciálně pedagogických a psychologických služeb. Do těchto středisek docházejí děti s rizikem poruch chování, ohrožené sociálně-patologickými jevy či s již rozvinutými negativními projevy chování a to na základě svobodného rozhodnutí a na základě souhlasu rodičů. V případě zájmu je možný též pobyt celodenní nebo internátní po dobu 2 měsíců. Tyto služby jsou poskytovány i osobám odpovědným za výchovu a pedagogickým pracovníkům.
(<http://www.ddu-hk.cz/co-delame>, online 13. 4. 2014)

1.6.2 Dětský domov

Dětské domovy zajišťují péči a výchovu dětem bez závažných poruch chování ve věku od 3 do 18 let, dle zákona č. 109/2002 sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. V některých případech žádají o umístění do ústavního zařízení zákonní zástupci (např. rodiče, prarodiče, ...). V případě, že klient nemá ukončeno studium (přípravu na budoucí profesi), je možné výchovu prodloužit do 19 let. Pokud se klient rozhodne dále pokračovat ve studiu, uzavírá s domovem smlouvu. Na základě této smlouvy může zůstat v zaopatření domova do ukončení studia (nejdéle však do 26 let).

Dětský domov zajišťuje dětem (klientům) služby vzdělávací – zabezpečuje vzdělání a přípravu na budoucí profesi, výchovné – v oblasti emoční a sociální, a materiální - veškeré hmotné zabezpečení (ubytování, stravování a jiné).

Další důležitou funkcí, kterou dětský domov má, je zajišťování vztahů s okolním světem. Jedná se převážně o komunikaci s úřady – sociální a zdravotní záležitosti, hledání vlastního bydlení, hledání adekvátního zaměstnání. Děje se

tak v rámci přípravy na odchod ze zařízení. U všech výše uvedených funkcí doplňuje dětský domov běžné záležitosti fungující rodiny.

Pokud se i po této době zletilý klient připravuje na budoucí povolání, má možnost za určitých podmínek setrvat v dětském domově až do ukončení vzdělání (maximální věk je 26 let). V dětských domovech je možno co nejvíce naplňovat tendence přiblížení domovu a zvyklostem běžné rodiny, právě díky absenci závažných výchovných problémů a poruch chování. V dětském domově je základní organizační jednotka rodinná skupina tzv. „rodinná buňka“. Nejmenší dětské domovy tvoří dvě rodinné skupiny a největší až šest skupin. Do těchto skupin jsou děti rozdělovány dle věku a pohlaví, taky aby byly co nejvíce heterogenní. Sourozenci bývají vzhledem k žádoucímu udržení rodinných vazeb a vztahů zařazovány do stejné rodinné skupiny. Do dětského domova mohou být dle zákona zařazovány i děti s mentálním, tělesným a smyslovým postižením, pokud stupeň postižení neodpovídá jejich umístění do ústavu sociální péče.

Úkolem a posláním dětského domova je vytvořit optimální podmínky, nejen materiální, pro všestranný rozvoj dítěte dle jeho individuálních potřeb a připravit ho na samostatný život. Společně se školou, kterou děti navštěvují mimo zařízení, plní dětský domov především tři hlavní funkce, a to výchovnou, vzdělávací a sociální. O cílevědomé naplnění těchto funkcí zodpovídá nejen vedení dětského domova, ale především sbor pedagogických pracovníků, kteří vzdělávají a vychovávají děti v souladu s cíli výchovy a vzdělávání, tak jak jsou definovány příslušnými zákony. Autorky Hrdličková, Pávková (1988) uvádějí, že neméně důležitým úkolem vychovatelů je vytvoření pevných citových vztahů mezi dítětem a vychovatelem a mezi dětmi navzájem, tak aby dítě v novém prostředí získalo pocit sebedůvěry a jistoty a aby se co nejrychleji aklimatizovalo. Autorky také upozorňují na fakt, že ačkoliv děti v dětském domově nevykazují známky závažných poruch chování, jde také o děti mnohdy sociálně zanedbané a na nízkém stupni sociální adaptability, někdy dokonce i děti týrané a zneužívané. Výchova dětí v dětském domově je z pedagogického a psychologického hlediska velmi obtížná a specifická.

Na těžký úkol dětských domovů poukazuje také další autor ve své knize, který říká: „... nelze jen překlenout a zahalit životní zkušenosti, které si dítě z předchozího negativně působícího nebo nedostatečně podnětného prostředí přineslo. Je třeba také usilovat o odstranění nedostatků v jeho sociálním a osobnostním vývoji a citlivě dítě připravovat a vést k překonávání problémů plynoucích z jeho společensky výjimečného postavení.“ (Švancar, 1988, str. 161)

Organizaci činností v dětském domově stanovuje vnitřní řád vydaný vedením školského zařízení, který vychází z výše zmíněného zákona č. 109/2002 Sb. a každé dítě musí být s tímto řádem po příchodu do dětského domova seznámeno. Dále musí být seznámeno se svými právy a povinnostmi. Každé dítě má svá práva a především právo na plné přímé zaopatření, tak jej definuje zákon. Právo na plné přímé zaopatření zahrnuje právo na výchovu, vzdělání a péči, kterou by dětem měli poskytnout rodiče, včetně úhrady zdravotní péče, léčiv a zdravotnických prostředků, které nejsou hrazeny z prostředků zdravotního pojištění. Dále je dětem zajištěno ubytování a stravování, celkové ošacení, poskytovány jsou jim také učební pomůcky, potřeby pro využití volného času a další přiměřené osobní potřeby. Každé nezaopatřené dítě, má také v průběhu pobytu v dětském domově nárok každý měsíc na určitou výši kapesného. Výše je odstupňována podle věku dítěte:

- dítě do 6 let – 45 Kč
- dítě od 6 do 10 let – 105 Kč
- dítě od 10 do 15 let – 180 Kč
- dítě nad 15 let – 270 Kč

Tyto částky jsou maximální hranice, minimální je dána dvěma třetinami z těchto částek. Snížení kapesného je jedna složka ze složek výchovného opatření. Za porušení povinností může být dále dítěti omezeno trávení volného času mimo zařízení, odebrána možnost zúčastnit se akce pořádané zařízením, zakázány osobní návštěvy, apod.

Za příkladné chování a dobré výsledky může být naopak dítěti prominuto předchozí výchovné opatření, zvýšeno kapesné, udělena věcná nebo finanční

odměna, povolena mimořádná návštěva, vycházka nebo jiná výhoda. Zařízení mohou děti samostatně opouštět za účelem vycházky se souhlasem pedagogického pracovníka od 7 let.

Kromě vnitřního řádu, vydává vedení zařízení také roční plán, který stanovuje hlavní úkoly školského zařízení pro dané období. Dalším důležitým dokumentem, který zpracovávají jednotliví vychovatelé, pro každou rodinnou skupinu zvláště, je týdenní plán. Plán vychází z celospolečenských požadavků, z celého zaměření výchovně vzdělávací práce dětského domova, ale zároveň je přizpůsoben individuálním požadavkům a potřebám jednotlivých dětí tak, aby docházelo k naplnění cílů tzv. Individuálního programu rozvoje osobnosti, který je dítěti vytvořen v diagnostickém ústavu před nástupem do dětského domova. Tento individuální plán je v souvislosti s rozvojem osobnosti v průběhu pobytu v zařízení dále upravován.

1.6.3 Dětský domov se školou

Do dětského domova se školou jsou na základě diagnostického vyšetření umisťovány děti, které mají závažné poruchy chování nebo ty, které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči. Věková kategorie dětí umisťovaných do tohoto zařízení je zpravidla 6 až 15 let. Pokud i po ukončení povinné školní docházky přetrvávají výchovné problémy, je dítě přeřazeno do výchovného ústavu. Naopak v případě, že v průběhu povinné školní docházky pominuly důvody pro zařazení dítěte do školy zřízené při dětském domově, je dítě zařazeno do školy, která není součástí dětského domova se školou.

V dětském domově se školou mohou být nejméně dvě skupiny, nejvíce šest, a to po šesti až osmi dětech v jedné skupině.

1.6.4 Výchovný ústav

Janský (2004) uvádí, že analýza současné situace neúprosně konstatuje celkový nárůst antisociálních tendencí mládeže. Zvyšuje se brutalita, agresivita, netolerance a naopak se výrazně snižuje věková hranice kriminality dětí. Aktuálně se velmi často setkáváme s případy brutálních napadení, která se dějí v rámci ústavní výchovy. Tato skutečnost je opravdu znepokojující.

Pro věkovou kategorii, mládež od 15 let, které mají závažné poruchy chování, jsou výchovné ústavy zřízeny. Tyto ústavy jsou veřejností označovány jako „pastřáky“ nebo „polepšovny“. V případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu výjimečně umístit i dítě starší 12 let. Úkolem výchovného ústavu je především plnit funkci výchovnou, vzdělávací a zdravotní potřeby.

Ve výchovném ústavu je základní organizační jednotkou výchovná skupina. V jednom ústavu je možné ze zákona zřídit minimálně dvě a maximálně šest výchovných skupin. V jedné skupině může být nejméně pět a nejvíce osm dětí. Do výchovných skupin se děti zařazují na základě jejich výchovných, vzdělávacích a zdravotních potřeb.

1.6.5 Středisko výchovné péče

Střediska výchovné péče zajišťují preventivně výchovnou péči pro děti, žáky, studenty s rizikem vzniku a vývoje poruch chování, přičemž poskytují svou intervenci také rodičům (zákonným zástupcům) nebo škole.

Ve střediscích výchovné péče pracují pedagogičtí pracovníci, speciální pedagogové a psychologové, na které se lze obracet v případech problémů v chování dětí, žáků a studentů. Středisko poskytuje konzultace, odborné informace a pomoc osobám odpovědným za výchovu, pedagogickým

pracovníkům předškolních zařízení, škol a školských zařízení v oblasti výchovy a vzdělávání dětí s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a při jejich integraci do společnosti.

Středisko poskytuje všestrannou preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji a dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do běžného života. Péče střediska je zaměřena převážně na odstranění nebo zmírnění již vzniklých poruch chování a na prevenci vzniku dalších vážnějších výchovných poruch a negativních jevů v sociálním vývoji dětí. Péče je poskytována v případech, kdy nenastal důvod k nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy.

Na území své působnosti střediska spolupracují s pedagogicko-psychologickými poradnami, v případech dětí se zdravotním postižením i se speciálně pedagogickými centry při poskytování metodické pomoci předškolním zařízením, školám a školským zařízením, a s orgány, které se podílejí na prevenci sociálně patologických jevů a drogových závislostí. Středisko zpracovává plán aktivit prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů na území své působnosti stanovené zřizovatelem a koordinuje jeho realizaci v rámci škol a školských zařízení, jimž rovněž poskytuje metodickou pomoc. Poskytovat pomoc a své služby může středisko i za úplatu. Výši úplaty a způsob úhrady může stanovit vláda nařízením.

1.6.6 Ústav pro zabezpečovací detenci

Dnem 1. 1. 2009 je v účinnosti Zákon č. 129/2008 Sb. o výkonu zabezpečovací detence. Ústavy zabezpečovací detence dle tohoto zákona spravuje Vězeňská služba ČR. V ČR jsou dva ústavy tohoto typu a to v Brně a v Opavě.

Zabezpečovací detence se vykonává v ústavu se zvláštní ostrahou a s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy. Výkonem se sleduje ochrana společnosti, ale také

terapeutické a výchovné působení na chovance. Chovanci jsou do zabezpečovací detence umístováni na základě soudního rozhodnutí. Zabezpečovací detence je určena pro osoby, které spáchaly zvláště závažné trestné činy a pro svou duševní poruchu nejsou schopni běžného výkonu trestu a psychiatrické nemocnice nejsou schopny zajistit ochranu společnosti.

Mezi výčet práv chovanců patří užívání ústavního telefonu ke kontaktu s blízkými osobami, s opatrovníkem nebo orgány či organizacemi, které se zabývají ochranou lidských práv či advokátem. Náklady na telefonické hovory platí chovanci sami. Dalšími právy chovanců jsou právo přijímat návštěvy, právo na duchovní služby a uspokojování kulturních potřeb. Mezi další práva patří i právo na balíček – 1x za tři měsíce mohou přijmout balíček, který obsahuje trvanlivé potraviny a věci osobní potřeby, do hmotnosti 5kg. Balíčky, které obsahují prádlo, oděv, obuv, knihy, tiskoviny a další věci potřebné k seberealizaci, nebo realizaci dalšího programu, mohou přijímat bez omezení.

V ústavech zabezpečovací detence se o chovance stará tým odborníků, který se skládá ze speciálních pedagogů, vychovatelů – terapeutů, psychologů, psychiatrů, sociálních pracovníků a v neposlední řadě také zdravotnický personál.

(<http://www.vscr.cz/veznice-opava-83/o-nas-1603/zabezpecovaci-detence/>,

online 4. 3. 2015)

2 Osobnost vychovatele v dětském domově

Selhání i úspěchy ústavní výchovy jsou závislé na osobních vztazích, které se postupem času vytvářejí mezi vychovateli a jedinci, kteří jsou jim svěřeni. Vychovatelé se často setkávají s různým spektrem dětí s různou odbornou problematikou. Vychovatelé v zařízení ústavní výchovy potřebují ke své práci speciálně pedagogické vzdělání a osobností vlastnosti, které jim umožní zvládat lépe roli vychovatele a současně i částečně zastoupit roli vychovatele.

Pávková uvádí, že „*hlavním úkolem je rozvíjet rozmanitými podněty, důsledností, vlídností, pochopením individuality dítěte a usilovat o vytvoření blízkého vztahu nezbytného pro zmírnění důsledků odloučení od rodiny.*

Potřebuje vysokou míru empatie a schopnost projevit vřelý vztah k dětem, umí vytvořit pozitivní psychosociální klima a efektivně jednat s dětmi, zvládat a řešit poruchy komunikace.“ (Pávková, 2001, s. 148)

Další charakteristika, kterou Pávková ve své knize uvádí je „*funkce vychovatele spočívá v tom, že je rádcem, instruktorem a inspirátorem činností, kterých nenásilně užívá k navození procesu učení. Svým každodenním výchovným působením vede děti k využívání volného času hodnotným způsobem. Tím obohacuje jejich vzdělávání o nové poznatky a dovednosti z různých oblastí, ovlivňuje a kultivuje jejich potřeby a zájmy, rozvíjí jejich specifické schopnosti, nadání a upevňuje jejich žádané charakterové vlastnosti.*“ (Pávková, 2001, s. 148)

2.1 Specifika práce vychovatele v dětském domově

Práce vychovatele v dětském domově určitě neznamená jen „hrát si s dětmi“. Jedná se o velmi zodpovědnou a náročnou práci, stejně jako u ostatních pomáhajících profesí. Na vychovatele je kladena celá řada nároků a požadavků.

Vychovatel v dětském domově pracuje se skupinou dětí v různém věkovém rozmezí. Musí být schopen zohledňovat jejich různé potřeby a požadavky. Je nutné, aby vychovatel uměl pracovat jak s celou skupinou dětí, tak jen s jednotlivci. Rozděluje svoji pozornost na konkrétní potřeby dětí. Nese za děti velkou zodpovědnost. Musí mít vždy přehled o tom, kde se děti pohybují, jaké mají plány. Musí také odhadnout, kde jsou jejich hranice samostatnosti. Musí dobře znát předpisy, které stanovují např.: od kolika let se může dítě pohybovat mimo domov bez doprovodu, jak postupovat v případě, že se dítě nevrátí dle stanovené dohody.

V dětských domovech stále přibývá dětí, u kterých se objevily poruchy chování (záškoláctví, drobné krádeže, lhaní, ...). Děti s těmito zkušenostmi mají sklony ke kouření, požívání alkoholických nápojů a od těchto nešvarů je to už jen krůček k jiným návykovým látkám. Vychovatel musí umět pracovat s problematickými dětmi a svým působením se snažit, aby u těchto dětí došlo k nápravě. Umět motivovat problémové dítě ke změně chování a náhledu na určitou situaci vyžaduje specifické schopnosti a dovednosti. Pro vychovatele mohou být tyto situace velmi psychicky náročné a mohou vést k pocitům beznaděje.

Pro vychovatele je také velice náročné přijmout skutečnost, že jejich práce může jen velmi těžko ovlivnit životní situaci dítěte. Není v jeho silách, aby ovlivnil jeho rodinnou situaci nebo soudní procesy, které rozhodují o dalších krocích, které se dítěte týkají.

Velká úskalí pro práci vychovatele představuje dlouhotrvající blízký vztah mezi dítětem a vychovatelem, kdy může vzniknout velmi silná fixace, která může být jak ze strany vychovatele, tak ze strany dítěte. Je samozřejmě těžké přistupovat k dětem čistě profesionálně, pro obě strany je ale velmi důležité si vytvořit a zachovávat hranice. Pro vychovatele je nutné být vždy v roli vychovatele, ne se dostat do role „náhradního rodiče“. Je také velice zajímavé pozorovat vychovatele při práci a hledat rozdíl v práci vychovatelů, kteří mají vlastní rodinu a kteří zatím ne.

Traumatizující působení může mít na vychovatele fakt, že jeho péče a vliv nemohou vždy zabránit tomu, že se některé děti chovají problematicky (neučí se, užívají návykové látky, atd.). Vychovatel tak může dojít k pocitu, že jeho snažení je zbytečné. Také není možné od dětí očekávat vděk a okamžité pochopení toho, že to s nimi myslí někdo dobře. U vychovatelů se tímto hodně ztěžuje možnost zpětné vazby a tím i možnost vidět výsledky své práce.

Pokud se tyto pocity setkají se syndromem vyhoření, kterému se budu podrobněji věnovat v další kapitole, může vychovatel dojít do stavů, kdy budou

bědovat, možná i vyjadřovat výčitky, že jsou děti nevděčné. Mají pocit, že vychovatel pro ně dělá mnohem víc, než jeho vlastní rodiče, a přesto se jim od dětí nedostává ocenění ani vděk za to co pro ně dělají. Někdy mohou trpět pocitem, že je nemají děti rády. V jiných případech mohou vychovatelé trpět pocitem selhání, protože často přicházejí s přesvědčením, že dokáží dosáhnout jistých změn, a pokud se jim nedaří změny realizovat, mohou se dostat až k pocitu selhání.

2.1.1 Klíčové kompetence vychovatele v dětském domově

V této kapitole bych se ráda zaměřila na klíčové kompetence, které jsou důležité v praxi vychovatele v dětském domově. Jedná se o soustavu šesti oblastí, které obsahují jednotlivá kritéria pro kompetence. Většina činností už byla v práci zmíněna, ale ráda bych je v této kapitole shrnula. Ke shrnutí budu využívat knihu *Kompetence v praxi sociální práce* od Zuzany Havrdové.

Dále tedy budu procházet jednotlivé kompetence, tak jak uvádí Havrdová a snažit se hodnotit jejich využití pro práci vychovatele v dětském domově. Některé z nich budou pro tuto práci jistě významné, některé mohou být spíše okrajové.

Komunikativní kompetence

V knize Havrdové je tato kompetence definována takto „*Umi naslouchat a vytvářet podmínky pro otevřenou komunikaci mezi jednotlivými klienty, skupinami a komunitami. Inicjuje spolupráci a motivuje pro změnu v zájmu klientů.*“ (Havrdová 1999, str. 49)

O komunikaci a komunikačních dovednostech by se dalo říci, že jsou stavebním kamenem všech pomáhajících profesí. Vychovatel v dětském domově tento stavební kámen využívá především při navazování kontaktů, v situacích, kdy do domova přichází nové dítě, a vytváření pozitivního klimatu. Může využívat různé techniky např. vhodné kladení otázek v pozitivním ladění, aktivní naslouchání, koučovací přístup, atd. Vede děti k tomu, aby dokázaly formulovat

své myšlenky a názory, využít komunikační schopnosti k vytváření vzájemných vztahů k ostatním lidem. Vychovatel učí děti obhájit si své názory a postoje, ale zároveň respektovat názory a postoje druhých.

Kompetence k plánování postupu

Definice kompetence zní: „*Ve spolupráci s klienty, pečovateli a jinými odborníky získává přehled o jejich současných i potenciálních potřebách i zdrojích a společně plánuje postupy. Umí stanovit rizikové faktory.*“ (Havrdová 1999, str. 60)

V dětském domově je vychovatel součástí pedagogického sboru, který vytváří a pravidelně aktualizuje plán práce s dítětem. Vychovatel vytváří individuální výchovný plán, na kterém by měl spolupracovat i s ostatními vychovateli ze zařízení. Nejen ostatní kolegové by se měli k plánu vyjádřit, ale podílet by se na něm měli také sociální pracovníci, psycholog a speciální pedagog. Vše se odvíjí od individuálních potřeb dítěte, ve kterých by se měl vychovatel dostatečně orientovat. Měl by umět rozeznat rizikové faktory, které by mohly dítě nevhodně ovlivnit. Tato kompetence navazuje na komunikativní kompetenci, protože vychovatel musí umět vést jedince k porozumění různých rozhodnutí. Znamená to převážně pomoci jedinci nahlížet na výhody i nevýhody různých rozhodnutí.

Kompetence podpory a pomoci k soběstačnosti

Havrdová definuje kompetenci takto: „*Podporuje příležitost k tomu, aby lidé mohli použít své vlastní síly a schopnosti. Pomáhá jim přebírat zodpovědnost, zabezpečovat svá práva a kontrolovat ohrožující chování.*“ (Havrdová 1999, str. 69)

V dětském domově je veškeré působení zaměřeno na to, aby děti po odchodu z domova dokázaly žít samostatně. Děti se učí praktické věci, kompetence a dovednosti, které by jim po odchodu měly dopomoci k úspěšnému zvládnutí samostatného života. Tato oblast je jedna z nejtěžších na životě v ústavní péči. Touto oblastí jsem se podrobněji zabývala v jedné z předchozích

kapitol. Vychovatel by měl poskytnout jedinci psychickou podporu, povzbudit a poskytnout mu svůj pohled na věc. Vyslechnout, ale nepodsouvat svůj názor. Pomoci jedinci v sobě najít své silné stránky, jeho schopnosti, které by mu mohly být nápomocné při hledání práce a budování vlastního života. V neposlední řadě by měl vychovatel seznámit jedince s jeho právy. (Havrdová, 1999)

Kompetence k zasahování a poskytování služeb

Úryvek definice z knihy Havrdové je: „ *Poskytuje přiměřenou úroveň podpory, péče, ochrany, podpory a kontroly a aktivně se zapojuje do prevence.* “ (Havrdová 1999, str. 79)

Po zamyšlení nad touto kompetencí mne napadá jen jedno a to, vykonávat svědomitě práci vychovatele. Vše co bylo uvedeno v definici je pouze shrnutím práce vychovatele v dětském domově. V rámci své práce by se měl dále sebevzdělávat v nových výchovných metodách i v systému sociálně právní ochrany dětí. Měl by výchovně působit na základě předem dohodnutého postupu, měl by být důsledný a představovat pro jedince oporu. Umí zhodnotit vývoj a výsledky výchovné práce. Pomáhá jedincům se vyrovnat s pobytem v dětském domově. Při výchovné práci využívá názory svých kolegů i ostatních odborníků.

Kompetence k přispívání k práci organizace

Havrdová definuje takto: „*Pracuje jako zodpovědný člen organizace, přispívá k hodnocení a zlepšování její práce a účinnosti služeb pro klienty a efektivně využívá všech zdrojů. Spolupracuje s kolegy.* “ (Havrdová 1999, str. 87)

Při vstupu do jakéhokoli zaměstnání jsme ovlivňováni systémem, který je v dané organizaci již zaběhnutý. V případě vychovatele je to tak, že je určitým způsobem formován dětským domovem, kde pracuje. Přejímá jak výchovný styl, který domov podporuje, tak způsob vedení. Napadá mne myšlenka, zda je také jedinec schopen ovlivnit chod organizace, kde je zaměstnán. Obecně by dala tato práce definovat několika kritérii, která by měl jedinec splňovat. Rozumět struktuře organizace, kde pracuje, dodržovat pravidla a režim zařízení. Ztotožnit se s pravidly a postupy organizace, jednat dle nich a svou prací přispívat k dobré pověsti pracoviště. Navázat dobré vztahy s kolegy, protože špatné vztahy na

pracovišti mohou vést k negativnímu vlivu na klienty. Umět dobře definovat své místo v pracovním kolektivu a svůj přínos. Ke své práci se stavět s kritickým nadhledem. Jedná se o náročná kritéria, ale postupem času by je měl každý jedinec zvládnout, pokud ne, měl by se jedinec zamyslet nad dalším setrváváním na daném pracovišti. (Havrdová, 1999)

Kompetence k odbornému růstu

Definujeme: „*Je schopen konzultovat a řídit svůj odborný i osobní růst. Je schopen se kvalifikovaně rozhodovat, spolupracovat v síti, dosahovat vytyčených cílů ve stanoveném čase a přispívat k pozitivním změnám ve svém oboru.*“ (Havrdová 1999, str. 97)

Odborný a osobnostní růst je obecně spojen s kvalitním pracovníkem. Charakteristika kvalitního pracovníka zahrnuje několik kritérií. Mezi ně se řadí např. schopnost celoživotního učení, schopnost organizování práce, otevřenost spolupráci s ostatními kolegy i jinými odborníky, atd. Do celoživotního učení bych zahrnula znalost legislativy a jejích aktualizací, doplňování znalostí a vědomostí pomocí kurzů, školení a odborné literatury. O své nabyté znalosti a vědomosti se umět podělit s ostatními kolegy v práci i na seminářích. Učit se kritickému myšlení a sebereflexi. Snažit se držet krok s moderními trendy v pedagogice a nepropadnout stereotypu. Sdílet s kolegy i své neúspěchy a tím přispívat k soudržnosti pracovního kolektivu. Z neúspěchu čerpat přínos v podobě hledání nových řešení, která by následně vedla k úspěchu. (Havrdová, 1999)

2.1.2 Legislativa týkající se pedagogických pracovníků v dětském domově

Základním zákonným normám náhradní péče jsem se věnovala v jedné z předchozích kapitol. V této kapitole bych chtěla poukázat na legislativu, která se týká pedagogických pracovníků. Zákonem 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících se budu podrobněji zabývat v následující kapitole o vzdělání vychovatelů v dětském domově.

- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění zákonů č. 383/2005 Sb., č. 179/2006 Sb., č. 264/2006 Sb., zákona č. 189/2008 Sb., zákona č. 384/2008 Sb., zákona č. 223/2009 Sb., zákona č. 227/2009 Sb., zákona č. 422/2009 Sb., zákona č. 159/2010 Sb., zákona č. 420/2011 Sb., zákona č. 198/2012 Sb. a zákona č. 333/2012 Sb.
- Vyhláška MŠMT č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění vyhlášky č. 412/2006 Sb.
- Vyhláška MŠMT č. 60/2006 Sb., o postupu při zjišťování psychické způsobilosti pedagogických pracovníků školských zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a školských zařízení pro preventivně výchovnou péči a o podrobnostech o školení osob žádajících o akreditaci k oprávnění zjišťovat psychickou způsobilost (vyhláška o psychické způsobilosti pedagogických pracovníků)□
- Vyhláška MŠMT č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních□
- Vyhláška č. 263/2007 Sb., kterou se stanoví pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení zřízených MŠMT, krajem, obcí nebo dobrovolným svazkem obcí

Tento zákon a tyto vyhlášky týkající se pedagogických pracovníků se mi zdají být pro práci vychovatele v dětském domově stěžejní. Všechny zákony a vyhlášky, které jsem použila v této kapitole, jsem hledala pomocí zdroje: www.msmt.cz .

2.1.3 Psychická náročnost práce vychovatele

Profese vychovatelství vykonávaná v dětských domovech klade na jedince, který se této záslužné činnosti věnuje značné nároky. Za nimi stojí především komplexnost a komplikovanost problematiky, která se na situaci dětí v tomto zařízení váže. Na závěr této kapitoly bych ráda uvedla shrnutí nároků, které jsou kladeny na každého vychovatele v dětských domovech.

Začněme u příjemce služeb, tedy u dětí umístěných v dětských domovech. Věkové rozpětí dětí v těchto zařízeních je značné. Odráží se v práci každého vychovatele, protože dnes již rodinné skupinky nejsou strukturované podle věku. Každý vychovatel se tedy musí denně vyrovnávat s odlišnými nároky a potřebami dětí, které procházejí různými fázemi vývoje. Napadá mne jeden příklad, který ve své knize uvádí pan Matějček. Matějček (1994) říká, že velmi důležitým rysem osobnosti vychovatele je autorita, jako převaha vyspělejší a zralejší osobnosti nad osobností dítěte, kterou pak dítě přijímá i jako určitou oporu. Každé dítě ale vnímá autoritu jinak, s ohledem na jeho vývojové potřeby. Předškolní děti ve vychovateli hledají ochranu, děti ve starším školním věku již k autoritám naopak zaujímají postoj spíše kritický. Pro každé dítě pak tedy pojem „autorita“ představuje něco jiného.

Do dětského domova se zároveň nezdědka dostávají děti s lehčími formami postižení v zájmu jejich neoddělování od sourozenců. Děti většinou trpí následky separace, projevuje se u nich v různé míře deprivace a deficit naplnění základních potřeb, který se vychovatelé snaží zmírňovat. Zároveň si děti s sebou přinášejí ne vždy vhodné rodinné modely, které je potřeba napravit. Náprava je poměrně složitá, protože ve školství je obecně málo mužských vzorů

Děti přicházející z mnohdy náročných rodinných podmínek si s sebou přinášejí problematické chování, se kterým je potřeba se naučit zacházet. Nezdědka reagují agresí, projevují se u nich různé formy úniků z reality, obranné mechanismy, projevy regrese a další. Obzvláště k agresivním a dalším nevhodným projevům dítěte je nelehké najít správný přístup, protože vychovatel musí mít stále

na paměti jak přijímání dítěte a emoční naladění, tak holý fakt, že děti se v procesu výchovy učí diferencovat žádoucí a nežádoucí chování a jednání v určitých situacích (Vágnerová, 1999).

Některé děti v zařízení doslova dospívají a s vychovatelem tedy tráví velmi dlouhou dobu. To klade vysoké nároky na stanovování si hranic v roli vychovatele, kde je na jednu stranu žádoucí emoční vztah s dítětem, na druhou stranu jeho přílišná těsnost může vychovatele ohrožovat (přece jen není adoptivním rodičem, ani pěstounem). Není snadné najít meze přijetí dítěte a vztahu, hranice tolerance a udržování řádu bez zbytečné rigidity. Dospívající děti navíc v rámci utváření vlastních názorů a identity často chtějí rodinnou situaci s vychovatelem „probrat“ a znát jeho názor, což na vychovatele klade další nároky v hledání hranic propojení profesního a osobního přístupu. Kde je dobrá mez prostého lidského bytí s dítětem a přirozeného kontaktu s dítětem a pedagogicko-psychologického přístupu k dítěti není snadné stanovit, obzvláště s ohledem na leckdy dramatické rodinné podmínky, ze kterých dítě přišlo.

To všechno zvyšuje emoční zatížení vychovatele v dětském domově oproti jiným školským zařízením, kde děti neabsolvují nařízenou ústavní výchovu. Zvýšená pozornost by se tedy měla také upínat na syndrom vyhoření a možnosti jeho prevence. Tomu může napomoci vhodná supervize, vzdělávání vychovatelů jak ve smyslu posílení jejich pedagogicko-psychologických kompetencí, aby se cítili účinným činitelem ve své práci, tak ve smyslu inovací a nových trendů.

2.1.4 Burn-out syndrom

Burn-out syndrom byl přeložen do češtiny jako „syndrom vyhoření“. Nejedná se o druh onemocnění, ale o psychický stav, který nejčastěji provází profese, které vyžadují každodenní komunikaci a styk s ostatními lidmi. Jde o psychický stav, kdy u postiženého dochází k naprostému vyčerpání, „vyhoření“. Dalšími přidruženými pocity jsou bezmoc, beznaděj, nedostatek radosti ze života.

V roce 1974 jako první popsal „syndrom vyhoření“ americký psychoanalytik Herbert J. Freudenberger. Jedná se o celkové mentální a citové vyčerpání, které způsobuje dlouhodobý stres. Tento stav nejčastěji postihuje lidi, kteří pracují v oborech zdravotnictví, školství a sociálních prací. Jedná se převážně o profese, kde je nutný každodenní mezilidský kontakt. Takovou profesí je jednoznačně i vychovatel v dětském domově, kde mezilidská komunikace tvoří jednu z jejích hlavních složek.

Syndrom vyhoření může být často zaměněn za depresi a únavy. Syndrom vyhoření se od únavy a deprese liší tím, že počátky tohoto stavu se nachází v oblasti práce. Ostatní složky života nebývají z počátku zasaženy. Postupem času se deprese promítá i do ostatních složek života. Hlavními příznaky, které mohou vést k odhalení toho, že se jedná o syndrom vyhoření, jsou pochybnosti týkající se smyslu vykonávání práce.

V posledních letech velmi narůstá počet „vyhořelých“ jedinců a to převážně z důvodů, že jsou na ně kladeny stále vyšší nároky a to nejen v pracovním životě. Syndrom vyhoření postihuje ve stejné míře muže i ženy.

Syndrom vyhoření má dlouhodobý plynulý proces, který se dá popsat v několika typických fázích:

Fáze nadšení – fáze, kdy postižený trpí přebytky energie a elánu. Snaží se pro novou práci udělat mnohé a na práci se upíná. Zapomíná na odpočinek, koníčky, na přátele a rodinu.

Fáze stagnace – pro tuto fázi je typické, že postižený začíná zjišťovat, že si práci příliš idealizoval. Začíná se znovu vracet ke svým koníčkům, snaží si najít i nové možnosti relaxace a odpočinku.

Fáze frustrace – do této fáze stav přechází ve chvíli, kdy postižený začne přemýšlet o smyslu své práce.

Fáze apatie – je další stupeň stavu, který se objevuje po fázi frustrace. Postižený došel do stádia, kdy své zaměstnání považuje pouze za „nutné zlo“, které slouží k přísunu financí. V zaměstnání se zaměřuje pouze na nezbytně nutné povinnosti.

Fáze vyhoření – poslední fáze, kdy s postiženým viditelně není něco v pořádku. U postižených dochází k tělesnému i psychickému vyčerpání. V této fázi se mohou objevit i přidružené symptomy a to jsou převážně poruchy soustředění a

koncentrace, poruchy spánku, poruchy příjmu potravy a v neposlední řadě také agresivita.

(<http://nemoci.vitalion.cz/syndrom-vyhoreni/>, online)

2.2 Vzdělanost pedagogických pracovníků v dětském domově

Vzdělání a odbornou způsobilost vychovatele ve školském zařízení upravuje Zákon č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících.

Mezi základní požadavky, které musí vychovatel ve školském zařízení splnit, patří způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost (jedinec nesmí být v minulosti trestán za nedbalostní trestní čin v souvislosti s vykonáváním pedagogické činnosti), zdravotní způsobilost, znalost českého jazyka a odborná kvalifikace pro pedagogickou činnost (§3).

Vychovatel, který vykonává přímou pedagogickou činnost ve výchovném zařízení, získává kvalifikaci vysokoškolským vzděláním v oblasti pedagogických věd a to v oborech zaměřených na speciální nebo sociální pedagogiku, bakalářským studiem v programu speciální nebo sociální pedagogiky nebo celoživotním vzděláváním uskutečněným vysokou školou v těchto programech (§16). Současně i pro vychovatele platí povinnost dalšího vzdělávání, kterým si obnovují, udržují i doplňují kvalifikaci (§24). Uznání odborné kvalifikace upravuje Zákon č. 18/2004 Sb.

(www.msmt.cz, online 19. 4. 2015)

Výkon činnosti vychovatele z hlediska vzdělání podmiňují základní kompetence v oblasti pedagogiky a psychologie. Důležité jsou znalosti vývojové psychologie, zvláštnosti vývoje a projevů různých odchylek, stejně jako procesu učení a jeho ovlivňování, mechanismů sociálního učení a další. Pokud vychovatel zná faktory psychického vývoje a obvyklé změny psychiky v období dětství a mládí a rozpozná jejich odchylky, pomůže mu to ke správnému nasměrování jeho pedagogické péče o dítě přijaté do zařízení. Mezi sociálně psychologické schopnosti a dovednosti patří sebepoznání a sebereflexe, stejně jako poznávání druhých. Pomocí těchto schopností a dovedností může vychovatel účinně působit

v komunikaci a interakci se svými svěřenci, lépe zvládat konflikty a poskytovat kvalitní zpětnou vazbu.

Pro činnost vychovatele jsou také důležité znalosti z oblasti sociální pedagogiky a psychologie. Studenti, kteří za sebou již mají nějakou praxi, mají možnost poznávat principy, cíle, metody, funkce výchovy a mohou je dobře porovnávat a spojit s teorií a snažit se tak o zlepšení procesu výchovy. V průběhu studia vychovatelství si mohou studenti dobře ujasnit postoje ke svěřencům a roviny pedagogického působení. Z další důležité oblasti, sociální psychologie, je velmi nutné se seznámit s technikou práce se skupinou, s její dynamikou a komunikací v ní.

Užitečná témata přináší také sociální pedagogika. V jejím případě se jedná o hodnoty, sociální role, socializaci jako celoživotní proces nebo o šikanu (šikana spíše patří do oblasti sociální patologie). Další velkou oblastí je pedagogická psychologie. Jedná se zejména o druhy, styly a podmínky učení, které vychovatel potřebuje, aby mohl být kvalitně nápomocen svěřencům při plnění školních povinností. Vychovatel dále jistě využije pedagogickou diagnostiku, umění motivace a motivační procesy, v neposlední řadě také možnosti rozvoje potenciálu svěřenců.

Rozlišení pojmů schopnost a dovednost. Schopnost je považována za soubor předpokladů nutných k úspěšnému vykonávání určité činnosti, který se rozvíjí na základě učení z vrozených vloh. Dovednost představuje učení získanou konkrétní dispozici ke správnému, rychlému a úspornému vykonávání určité činnosti vhodnou metodou (Hartl, 2009). Nelešovská (2005) se zabývá pedagogickými schopnostmi a dovednostmi a mezi nimi především pedagogickou komunikací, jejíž zvládnutí je pro výkon povolání v této oblasti nezbytné. Uvádí, že *„pedagogické dovednosti tj. aktualizace schopností, vychovávat a vzdělávat, předpokládají vrozený potenciál, teoretické vzdělání a pedagogické praxe, jimiž se tento potenciál přetváří v pedagogické dovednosti.* (Nelešovská, 2005, s. 16) Aby dovednosti mohly vzniknout, je důležité vzdělání pedagogického pracovníka. Základnu pro rozvoj pedagogických schopností a dovedností vytváří praxe společně s teoretickým vzděláním a osobnostními

předpoklady. Podle Nelešovské (2005) se na základě teoretického vzdělání a praxe rozvíjí pedagogické schopnosti, které se postupnou praxí aktualizují na pedagogické dovednosti.

2.3 Povinnosti a náplň práce vychovatele v dětském domově

Pracovní náplň vychovatele v dětském domově stanovuje nařízení vlády č. 222/2010 Sb., o katalogu prací ve veřejných službách o správě a další ustanovení daná konkrétními potřebami příslušného zařízení.

Nařízení č. 222/2010 Sb., popisuje práci vychovatele jako komplexní vychovatelskou činnost rozvíjející zájmy, znalosti a tvořivé schopnosti dětí. Upozorňuje na potřebu vnímat specifika rozvíjející se osobnosti dítěte a různé metody výchovy a hodnocení. Dále jmenuje nutnost zabývat se specializovanými metodami výchovné práce obzvláště ve vztahu k dětem se speciálními vzdělávacími potřebami a na preventivně-výchovnou péči právě v zařízeních ústavní výchovy.

Konkrétní položky v popisu práce vychovatele pak stanoví „pracovní náplň vychovatele“ sestavená na základě zkušenosti daného zařízení a jeho potřeb. Ve vztahu k dětem má vychovatel působit vlastním příkladem (práce v domácnosti, hospodaření s financemi, atd.), dbá na zdraí stav všech dětí a v případě potřeby zajišťuje veškerou zdravotní péči u odborných lékařů. Sleduje prospěch svých dětí ve škole a je v neustálém kontaktu s učiteli, navštěvuje třídní schůzky dětí, podílí se s dětmi na jejich každodenní přípravě a plnění školních povinností. Účastní se výletů, ozdravných pobytů a dalších akcí, které pořádá zařízení. S pomocí různých organizací a institucí vychovatel organizuje zájmovou činnost dětí. Působí preventivně proti negativním vlivům na dítě a celkově svou činnost vede tak, aby děti získávaly kladné charakteristické vlastnosti a důležité praktické dovednosti pro jejich budoucí samostatný život.

V zájmu jednotného a plynulého chodu zařízení vychovatel nepřenáší zodpovědnost za řízení výchovných záležitostí na jiné vychovatele, naopak se

snaží s vychovatelem společné rodinné skupiny spolupracovat. Stejně tak i s vedením a s ostatním personálem zařízení. Jednotným cílem pro spolupráci v zařízení je jednotné vedení a výchovné působení na děti. Dále vychovatel odpovídá za inventář přidělený skupině a podílí se na dalších pracích zabezpečujících plynulý chod zařízení podle pokynů vedení.

2.4 Poslání práce vychovatele v dětském domově

Poslední kapitolu teoretické části bych ráda věnovala tématu, ve kterém se budu zabývat posláním práce vychovatele v dětském domově. Napadá mne, že by bylo vhodné zamyslet se nejdříve nad tím, co to vůbec znamená mít poslání. Jaké má vlastně v životě člověk poslání? Na tuto otázku nejde odpovědět tak, aby se odpověď dala zobecnit. Životní poslání si každý určuje sám. Záleží na tom, jaké má člověk priority a životní hodnoty. Pro někoho může být životním posláním něco vyzkoumat a pro někoho to může být realizovat se v pomáhajících profesích.

Posláním vychovatele v dětském domově by mělo být vytvářet pro dítě optimální podmínky pro jeho vývoj. Naučit je navazovat a udržet fungující mezilidské vztahy a umožnit jim vést naplňující život. Měl by podporovat dítě v jeho zájmech, pomáhat mu se seberealizací. Vytvářet pro něho pocit bezpečí, opory a jistoty. Nejdůležitější by mělo být to, že dětem pomůže a podpoří je při vstupu do jejich osobního života. Snaží se jít dětem příkladem.

3 Osobnost vychovatele v očích vychovávaných

V této části diplomové práce bych ráda představila výsledky rozhovorů s dětmi z Dětského domova a školní jídelny v Sedloňově v Orlických horách. Rozhovory jsem prováděla s dětmi různých věkových kategorií. Názory se v určitých otázkách moc nelišily, naopak jiné se lišily úplně. Tato část měla za úkol zjistit, jak vidí děti z dětského domova svého vychovatele. Pro vypracování výzkumného šetření jsem zvolila metodu nestandardizovaného rozhovoru.

3.1 Výzkumné šetření

Pro svou praktickou část jsem si vybrala kvalitativní výzkum. Podstatou tohoto výzkumu je do hloubky a kontextuálně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací. Logika takového výzkumu je induktivní, tedy teprve po nasbírání dat výzkumník začíná pátrat po pravidelnostech a souvislostech a formuluje předběžné závěry. Výstupem je pak formulace nových hypotéz či teorií, získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme a odhalení a porozumění tomu, co je podstatnou těchto jevů. (Šváříček, Šedřová, 2007, str. 25)

Výzkumný cíl

Výzkumným cílem je, na základě rozhovorů s dětmi z dětského domova, popsat jak vidí svého vychovatele.

Výzkumné otázky

Výzkumné otázky by měly tvořit jádro celého výzkumu. Plní dvě základní funkce: měly by pomáhat zaostřit výzkum tak, aby poskytl výsledky v souladu se stanovenými cíli a ukázat cestu, jak výzkum vést. Představují tedy zúžení a konkretizování výzkumného cíle. (Šváříček, Šedřová, 2007, str. 69)

Výzkumná otázka byla definována tedy takto: *Jaký je obraz vychovatele v dětském domově z pohledu vychovávaných?* Tuto širokou otázku jsem si rozdělila do následujících dílčích výzkumných otázek:

- Jak vnímáš profesi vychovatele?
- Jak vnímáš osobnost svého vychovatele?
- Hraje věk vychovatele roli ve výchovném procesu?
- Hraje pohlaví vychovatele roli ve výchovném procesu?

3.1.1 Výzkumný soubor

Rozhovory jsem prováděla v jednom zařízení v Dětském domově v Sedloňově v Orlických horách. Tento dětský domov má charakter rodinného dětského domova. Již jsem měla možnost se seznámit s prostředím i s pedagogickými pracovníky tohoto zařízení, protože moje matka, zde pracuje jako vychovatelka a sama jsem zde vykonávala dvě praxe.

Pro svou práci jsem si vybrala osm respondentů různého věku a pohlaví. Při výběru jsem dbala na to, aby byli zařazeni do různých rodinných buněk. Dotazovala jsem se jak chlapců, tak dívek.

Stručný popis zařízení

Dětský domov a školní jídelna Sedloňov v Orlických horách

První zmínka o budově nynějšího dětského domova je z roku 1910, kdy sloužila jako tkalcovna. V roce 1945 došlo k zestátnění a byla zde několik let provozována zotavovna. Přibližně od roku 1950 je v budově zřizován dětský domov. Aktuálně tento dětský domov pečuje o 33 dětí ve věkovém rozmezí od 3 do 26 let. V dětském domově žijí děti, které z vážných důvodů nemohou vyrůstat v rodinném prostředí. Výhodou tohoto domova je, že je zasazen v okouzlující krajině Orlických hor, která je otevřena jak poznávání přírody, tak celoročnímu sportovnímu vyžití. Nevýhodou lokality domova je odtržení od ekonomicky vyspělejšího města. Jedná se o zařízení, kde jsou děti vedeny k rodinné výchově a všichni zaměstnanci zařízení se snaží, aby byly děti co nejlépe připraveny na budoucí samostatný všední život dospělého člověka. Zřizovatelem dětského domova je Královéhradecký kraj, který vzhledem k ekonomickým možnostem poskytuje prostředky jen k zabezpečení nejn nutnějších provozních výdajů. Pro zvládnutí všech svých cílů a úkolů musí domov spolupracovat s řadou nadací, společensky-prospěšných organizací a sponzorských firem. Vedení se snaží hledat další ochotné sponzory a provozovatele. Domov se řídí rámcovým výchovným plánem. (<http://www.ddsedlonov.cz/o-nas/>, online 22. 1. 2015)

Výzkumným souborem se, v případě této práce, myslí 8 respondentů, kteří byli dotazováni. Respondenti byli různého pohlaví a různého věku.

3.1.2 Metody výzkumu

Pro tuto práci jsem zvolila nejčastější metodu sběru dat v kvalitativním výzkumu, a to rozhovor (interview). Tato metoda se vzhledem k cílům mého výzkumu zdála jako nejpříjemnější.

Rozhovor (interview)

Rozhovor je technika terénního sběru dat a informací, které jsou od osob získávány pomocí dobře cílených otázek na respondenta, které mohou být kladeny tváří v tvář nebo telefonicky. Rozhovor je ucelená soustava ústního jednání mezi tazatelem a respondentem, v němž výzkumník získává informace prostřednictvím otázek, směřujících ke zjištění skutečnosti, vztahujících se k danému tématu. Rozhovor je možné definovat jako systém verbálního kontaktu mezi tazatelem a respondentem s cílem získat informace pomocí otázek, které tazatel klade. (*Bártlová-Hnilicová, 2000*)

Pro záznam rozhovoru se nejčastěji používají buď tzv. záznamové archy, někdy pomocné karty, obrázky, fotografie, atd. Rozhovor je tradiční a dlouho používanou metodou, která byla původně kombinována s pozorováním, dnes je kombinována spíše s technikou dotazníku. Rozhovor lze dělit na podle nejrůznějších kritérií: podle počtu účastníků, typu otázek, míry zásahu do rozhovoru, atd. V praxi se často jednotlivé typy rozhovorů kombinují. Moderní technické možnosti umožňují další modifikace techniky rozhovoru např. telefonní rozhovor, počítačový rozhovor. Rozhovor je dále možné rozdělit na:

- **Nestandardizovaný (neřízený) rozhovor** - nemá stanovenou přesnou formulaci otázek ani jejich závazné pořadí. Tento typ rozhovoru se používá nejčastěji v počátečních fázích výzkumu při sondáži určitého, dosud málo známého,

nezmapovaného problému. Je používán převážně při pilotní studii, jejímž cílem je zjistit, zda informace, kterou požadujeme, v naší populaci vůbec existuje a zda je dosažitelná. Pilotní studie je prováděna na malé skupině vybrané z populace, kterou hodláme studovat. Pilotní studie je velmi důležitá, pokud nemáme hlubokou znalost o cílové populaci, zejména vzhledem ke studované problematice. (*Disman, 2002*)

- **Standardizovaný (řízený) rozhovor** – rozvíjí se na základě pevně stanovených otázek, u kterých jsou zpravidla uvedené i varianty odpovědí a otázky mají stanovené pořadí. Formální podobou se podobá dotazníku. Je určena i řada prvků tazatelova chování v průběhu rozhovoru. Výhodou tohoto rozhovoru je možnost získání údajů v jevech hromadného charakteru, které jsou dobře statisticky zpracovatelné.
- **Polostandardizovaný (polořízený) rozhovor** – zpravidla postrádá některou z charakteristik standardizovaného rozhovoru. Mezi jeho nevýhody patří velká náročnost na tazatele a obtížná statistická zpracovatelnost údajů.

Pro tuto práci jsem zvolila nestandardizovaný rozhovor. Dva rozhovory se mi podařilo, po souhlasu respondentů zaznamenat jako audiozáznam. Tyto dva rozhovory přikládám jako přílohu. Dalších šest respondentů si nepřálo, abych je na audio zaznamenávala, a rozhovory s nimi jsem zaznamenala podrobným přepisem rozhovoru. Všechny rozhovory jsem zpracovala formou případové studie.

3.1.3 Harmonogram

V roce 2012 jsem se, po dlouhém zvažování všech variant, rozhodla, že pro praktickou část své diplomové práce využiji metodu nestandardizovaného rozhovoru. Po konzultaci s vedoucím své práce, jsem si domluvila schůzku v Dětském domově v Sedloňově. Tam jsem se s vedením domluvila na průběhu rozhovorů a na struktuře otázek, které budou dětem kladeny. Domluva s vedením domova byla naprosto bezproblémová, ve všem se mi snažili vyjít vstříc.

Rozhovory jsem realizovala v několika dnech. Rozhovory probíhaly v pokojích dětí, takže v prostředí, které dobře znají. Snažila jsem se navodit příjemnou atmosféru a přátelské prostředí, aby se děti při rozhovoru cítily dobře.

Všech dětí jsem se ptala na stejné otázky, které se týkaly jejich života v dětském domově a jejich vztahu k vychovatelům. Všem dětem jsem se snažila pokládat otázky stejně, abych je mohla později vyhodnotit, porovnat a zjistit tak, jak se jejich názory liší. Děti jsem se ptala na předem připravené otázky, které jsem dle potřeby minimálně usměrňovala, dle toho jak se rozhovor vyvíjel.

Před každým rozhovorem jsem děti seznámila si tím, že píše diplomovou práci a na jaké je téma. Byly také informovány o tom, jaký je účel a smysl těchto rozhovorů. Dále jsem děti ubezpečila o tom, že jejich identita bude utajena, že se v mé práci neobjeví jejich pravé jméno, ale pouze jejich věk. Před realizací rozhovoru jsem děti seznámila s konkrétními otázkami a ubezpečila je, že pokud je tam nějaká otázka, která je jim nepříjemná, nemusí na ni odpovídat. Při realizaci rozhovorů mi bylo odpovězeno na všechny otázky.

3.1.4 Zpracování získaných informací

Před každým rozhovorem jsem respondenty požádala, zda si mohu z našeho rozhovoru pořídit zvukový záznam, který bude použit pouze pro mé studijní účely. Z osmi respondentů jsem dostala svolení pouze od dvou. Zvukové záznamy jsou přiloženy v příloze. Ostatní rozhovory jsem zaznamenávala do svých poznámek. Rozhovory jsem doslovně přepsala.

Pro zpracování rozhovorů jsem zvolila formu případové studie. Výpovědi dětí mezi sebou porovnám a vytyčím shody a odlišnosti.

Případová studie č. 1

Jana

21 let

V domově žije 14 let. Vystudovala Střední zdravotní školu v Trutnově, nyní navštěvuje Univerzitu Hradec Králové. V dětském domově žije i se svými dvěma bratry.

VO 1: Jak vnímáš profesi vychovatele?

Podle mě by měl vychovatel dětem pomáhat nejen ve škole, ale i kdyby se chtělo dítě s něčím svěřit, s nějakým svým problémem. Měl by mu vyhovět a ne ho odmítat, a pokud by to bylo něco vážného, tak by mu měl pomoci problém řešit. Já si myslím, že dost vychovatelů tady dělá pro děti dost, možná víc věcí než by museli. Třeba když má někdo narozeniny, tak že pro něho třeba upečou dort. Snaží se to zařídit, tak jako by to bylo, kdybychom to měli v rodině. Snaží se to přizpůsobit. A taky si myslím, že nám tu dost vychovatelů pomáhá. Když můžou, tak pomůžou. Pomůžou i s průšvihem. Snaží se pomáhat i s těmi horšími věcmi. Třeba když tady má někdo neomluvené hodiny, nebo že třeba mají děti poznámku, když volají ze školy, tak jdou za námi a snaží se to s námi řešit. Řeší to dříve než pan ředitel. Snaží se s námi vždy všechno probrat.

VO 2: Jak vnímáš osobnost svého vychovatele?

Hmmm... Já mám svého vychovatele ráda, protože mi se vším pomáhá, Když něco potřebuju vysvětlit, tak mi poradí. I prakticky mě něco naučí bych řekla, třeba když máme vaření, tak nás nechá vařit, takže nám poradí spíš než by ta za nás udělal, takže se něco přiučíme. A myslím, že když něco potřebuju, tak mi vždy vyjde vstříc, že i kdybych potřebovala třeba peníze, tak že mi půjčí. Je to pro mne spíš náhradní matka.

VO 3: Hraje pohlaví vychovatele roli ve výchovném procesu?

No na mě jo, protože já si myslím, že i z pohledu co tady bývám, takže teda můj vychovatel je ženská, takže podle mě teda jo. Když se zase podívám do jiné

skupiny, kde jsou samí kluci, tak ten chlap je třeba víc pro ně. Že na ty menší děti, teda podle mě víc platí, starší paní, ne jako mladík, který vyjde zrovna ze školy, ale už s nějakými zkušenostmi. A na ty kluky teda spíš chlap. Podle mého názoru, teda. Ale na ty menší děti spíše nějaká zkušená žena. Ne úplně stará, třeba v důchodu, ale zase ne mladice co vyjde ze školy.

Případová studie č. 2

Zuzana

19 let

V domově žije 7 let. Vystudovala kosmetickou školu, nyní navštěvuje Univerzitu Hradec Králové. V dětském domově žije se svou mladší sestrou.

VO 1: Jak vnímáš profesi vychovatele?

Tak já jak jsem tady nebyla úplně od malička, takže mě jakoby nevychovávali a přišla jsem sem až v období, kdy už jsem měla pubertu, tak si pamatuji, že to pro mě byl takový „opruz“ s nimi. Teď to tedy беру úplně jinak, ale tím, že sem jezdím už málo, tak to беру tak, že když něco potřebuji, tak mi poradí, pomůžou mi. Když potřebuji něco do školy, nebo s něčím poradit, tak vím, že se na ně můžu obrátit a spolehnout.

VO 2: Jak vnímáš osobnost svého vychovatele?

Tak já mám svého vychovatele ráda, protože je to právě ten vychovatel, za kterým přijdu a jdu prostě jen za ním. Nemám potřebu se svěřovat někomu jinému, proto jdu vždy za ním a vím, že mi vždy se vším pomůže. Někdy mi i vadí, že je moc hodný, že je hodný na všechny i na ty, kteří si to až tak moc nezaslouží. On by se rozdal, ale nikdo mu nic na oplátku nevrátí. Je vždy moc rád, když může někomu pomoci a má z toho radost, ale přijde mi, že toho někteří zneužívají. Myslím si, že by neměl být takový dobrák.

VO 3: Hraje pohlaví vychovatele roli ve výchovném procesu?

Myslím si, že určitě, protože na ty kluky na první skupině, tam je prostě chlap

potřeba. Teď jsou tam dvě ženské. Nemyslím si, že by tam měli být jen samí chlapi, ale i u těch malých dětí byly dřív jen samé ženské a nebyl tam ten chlap. Myslím si, že by u těch malých dětí měli být oba, i chlap i ženská. Aby měli roli náhradní matky i táty.

Myslíš si, že tady mají všichni vychovatelé roli náhradní mámy nebo táty?

Nemyslím si, že by všechny děti vnímaly vychovatele jako náhradního rodiče, protože tady to funguje jinak než v jiných domovech. Tam mají třeba na tři děti jednu vychovatelku a tady se jim ti vychovatelé točí. Nezvyknou si jen na jednoho vychovatele.

A myslíš si, že pro to dítě je horší, že si nezvykne na jednoho vychovatele, nebo naopak lepší v tom, že je po sociální stránce lépe adaptabilní?

Myslím si, že obojí je pro něco dobré. Nevím, jak to vnímají ty malé děti, protože jsem tu od malička nebyla, ale myslím si, že by asi bylo lepší, kdyby těch vychovatelů bylo míň. Bylo by to takový... Matku mají také jen jednu.

Případová studie č. 3

Roman

12 let

V dětském domově žije 5 let. Navštěvuje 6. ročník základní školy. Sourozence má v jiném zařízení.

VO 1: Jak vnímáš profesi vychovatele?

Myslím si, že by měl vychovatel hlavně pomáhat dětem. Měl by děti v domově naučit starat se o sebe. Snažit se dělat dětem náhradní rodiče.

VO 2: Jak vnímáš osobnost svého vychovatele?

Náš vychovatel je hodný a mám ho rád. Snaží se nám pomáhat, když s něčím pomoci potřebujeme. Je s ním legrace a vymýšlí pro nás různé věci, třeba hrajeme hry, nebo chodíme na procházky. Také nás vede k tomu, že si musíme uklízet a když máme službu, tak musíme i vařit. To nás moc nebaví, ale on nás k tomu vedou, protože to budeme jednou potřebovat.

VO 3: Hraje pohlaví vychovatele roli ve výchovném procesu?

Já mám radši vychovatele. Je s ním větší legrace. Tety jsou také fajn. Tety jsou lepší pro malé děti. Když jsem byl menší, tak jsem měl taky tety radši. Pořád mám rád všechny vychovatele u nás v domově a nejradši mám tetu Irču.

Případová studie č. 4

Andrea

18 let

V dětském domově žije 11 let. Navštěvuje střední odborné učiliště, obor cukrářka. V domově žije i se svými dvěma sourozenci.

VO 1: Jak vnímáš profesi vychovatele?

Profesi vychovatele? Vnímám jí trochu jako náhradního rodiče. V domově se o nás vychovatelé snaží starat jako o své děti. Nevím, jestli to takhle funguje i v jiných domovech. Myslím, že to není všude stejné. Někteří vychovatelé se nechovají moc hezky. Myslím si, že to není práce pro každého.

VO 2: Jak vnímáš osobnost svého vychovatele?

Moje vychovatelka je hodná. Snaží se nám pomáhat, i když to s námi někdy nemá jednoduché. Když se potřebuji s něčím svěřit, můžu za ní jít a vím, že si mě poslechne. Snaží se nás vést k úklidu, samostatnosti. Také se snaží nás naučit vařit. Až budu mít svoje děti, chtěla bych být jako naše vychovatelka. Je totiž nejen dobrá vychovatelka, ale i dobrá máma pro svoje děti.

VO 3: Hraje pohlaví vychovatele roli ve výchovném procesu?

Pro mě je lepší vychovatelka než vychovatel. Můžu se jí lépe svěřovat s tím s čím potřebuju. Vychovatel je asi lepší pro kluky. Kluci někdy vychovatelky neposlouchají a dělají si z nich srandu. Vychovatelka je taky lepší pro malé děti. Myslím si, že si k vychovatelce rychleji vytvoří vztah a dokážou jí lépe důvěřovat.

Případová studie č. 5

Kamil

16 let

V dětském domově žije 9 let. Navštěvuje 1. ročník středního odborného učiliště, obor kuchař/číšník.

VO 1: Jak vnímáš profesi vychovatele?

Myslím si, že práce vychovatele je složitá a není pro každého. Vychovatele může dělat jen ten kdo má rád práci s dětmi. Nemusí být vždy jako náhradní rodiče, ale měli by jim pomáhat. Snažit se připravit je do života jako svoje vlastní děti.

VO 2: Jak vnímáš osobnost svého vychovatele?

Náš vychovatel je docela fajn. Někdy si myslím, že je až moc hodný. Snaží se nám pomáhat a hodně si s námi povídá. Vymýšlí pro nás zajímavé aktivity. Také se nás snaží připravovat na to, až budeme muset z domova odejít. Učí nás vařit a musíme si po sobě hodně uklízet, což mě nebaví, ale dělám to, protože vím, že to pak za mě nikdo neudělá. Taky jsem si s ním byl na úřadě v Dobrušce zařídit občanku.

VO 3: Hraje pohlaví vychovatele roli ve výchovném procesu?

Když jsem byl menší, tak jsem měl radši tety. Byly pro mě jako mámy. Teď, když už jsem starší, trávím radši čas s vychovateli. Myslím, že s vychovatelkami si lépe rozumí holky. Myslím si, že pohlaví v práci vychovatele určitě hraje roli. Ale možná větší roli v této profesi hraje vychovatelova autorita a jeho vztah a přístup k dětem.

Případová studie č. 6

Tobiáš

11 let

V dětském domově žije 3 roky. Navštěvuje 5. ročník základní školy. V dětském domově nemá žádné sourozence.

VO 1: Jak vnímáš profesi vychovatele?

Je to náročná práce. Vychovatel má na starosti hodně dětí a všem se musí věnovat. Dělat se všemi úkoly a připravovat se do školy. Vychovatel musí dělat domov svým dětem doma a ještě dětem v domově.

VO 2: Jak vnímáš osobnost svého vychovatele?

Naše teta je milá a hodná. Je lepší než moje máma. Mám jí rád. Když má službu, tak si uděláme úkoly a pak si hrajeme, vyrábíme nebo chodíme na vycházky. Vždycky pro nás něco vymyslí a je s ní sranda.

VO 3: Hraje pohlaví vychovatele roli ve výchovném procesu?

Asi ano. Ale mě je to asi jedno. Mám rád i vychovatele i vychovatelky. Jsem rád, že máme v domově vychovatele i vychovatelky, protože to je podobné jako v normální rodině, kde mají mámu a tátu.

Případová studie č. 7

Anežka

10 let

V dětském domově žije 6 let. Navštěvuje 5. ročník základní školy. Ve škole dosahuje dobrých výsledků. V dětském domově nemá žádné sourozence.

VO 1: Jak vnímáš profesi (práci) vychovatele?

Práce vychovatele je důležitá. Je dobře, že ji někdo dělá, protože se může starat o děti, které musely do dětského domova. Vychovatel by měl hlavně pomáhat dětem.

VO 2: Jak vnímáš osobnost svého vychovatele?

Naše vychovatelka je hodná, ale někdy na nás křičí. Mám ji docela ráda, ale radši mám jiné vychovatele v domově. Třeba teta Olča je nejlepší. Ta je pro mě jako moje máma. No... Asi je lepší než moje máma. Hraje nám na kytaru, pořád s ní něco vyrábíme, chodíme na procházky, ale taky se s námi připravuje do školy. Taký umí bezva vařit a učí nás to, když máme službu.

VO 3: Hraje pohlaví vychovatele roli ve výchovném procesu?

Asi ne. Když je vychovatel hodný, tak je jedno, jestli je to muž nebo žena. Řekla bych, že důležitější je, aby měl rád děti a chtěl jim pomáhat.

Případová studie č. 8

Tomáš

14 let

V dětském domově žije 8 let. Navštěvuje 8. ročník základní školy. Jeho školní výsledky jsou průměrné, ale rád by ve vzdělávání dál pokračoval na střední průmyslové škole. V domově žije se svou mladší sestrou.

VO 1: Jak vnímáš profesi vychovatele?

Vnímám ji jako důležitou součást života dětí v dětském domově. Myslím si, že práce vychovatele není pro každého. Vychovatel pomáhá dětem se školou, učí je samostatnému životu. Podporuje děti v jejich zálibách a koníčkách.

VO 2: Jak vnímáš osobnost svého vychovatele?

Naše vychovatelka je docela dobrá a je s ní docela sranda. Ale já jsem radši, když máme vychovatele. Líp si s ním popovídám a myslím si, že mi víc rozumí. Snaží se nás vést k tomu, abychom se o sebe uměli dobře postarat. Říká nám, že se máme dobře učit a kontroluje nám úkoly. Myslím si, že naše vychovatelka je dobrá vychovatelka a dělá svoji práci dobře.

VO 3: Hraje pohlaví vychovatele roli ve výchovném procesu?

Pohlaví vychovatele určitě roli hraje. Vidím to na sobě. Když mi bylo méně let, měl jsem radši vychovatelky, protože mi to připadalo jako mít mámu. Teď jsem starší a jsem radši, když máme vychovatele, protože si s ním líp rozumím. Taký je to možná tím, že jsem kluk, protože holky u nás v domově si zase lépe rozumí s vychovatelkami. Teda aspoň se mi to tak zdá. Ségra si taky líp rozumí s tetou. Takže si myslím, že pohlaví vychovatele roli hraje, ale nejdůležitější musí být, že má vychovatel děti rád. A u nás v domově nás mají všichni rádi.

3.1.5 Vyhodnocení získaných informací

V této kapitole bych ráda přistoupila k vyhodnocení získaných informací, které jsem na základě rozhovorů získala od dětí. Rozhovory s dětmi probíhaly v naprostém klidu a na dětech byl vidět, že jsou zvyklé na to, že si s nimi někdo povídá. Z příjemné a přátelské atmosféry při uskutečňování rozhovorů jsem byla velmi mile překvapena.

Nyní bych ráda přistoupila k vyhodnocení jednotlivých otázek, které jsem pokládala dětem.

VO1: Jak vnímáš profesi vychovatele?

Z odpovědí dětí je patrné, že profesi vychovatele vnímají jako pomáhající. Většina z nich odpověděla na tuto otázku, že vychovatel by měl dětem hlavně pomáhat. Další častou odpovědí na tuto otázku bylo to, že si myslí, že tuto práci nemůže dělat každý, protože se jedná o náročnou práci. Některé děti ji také vnímají jako funkci náhradního rodiče. Mají pocit, že vychovatel by se měl snažit nahrazovat dětem rodinu. Ve dvou případech jsem se setkala s hodnocením, kde si děti myslí, že někteří vychovatelé se nechovají, tak jak by měli.

VO2: Jak vnímáš osobnost svého vychovatele?

Většina dětí nemá ke svým vychovatelům téměř žádné výhrady. Většinou jsou spokojeni s tím, že jim vychovatel pomáhá se školními věcmi, pomáhá jim s přípravou na jejich budoucí samostatný život, snaží se s nimi trávit jejich volný čas a zpříjemnit jim ho různými aktivitami. Ve dvou případech mi děti dokonce řekly, že jejich vychovatelky jsou lepší než jejich vlastní mámy. Ve třech případech mají děti pocit, že jejich vychovatel je moc hodný a někdy je jeho ochota a snaha vyjít vstříc zneužívána.

VO3: Hraje pohlaví vychovatele roli ve výchovném procesu?

Pouze v jednom případě jsem se setkala s názorem, kde si dívka myslí, že pohlaví vychovatel ve výchovném procesu roli nehraje. Je pro ni důležitější přístup k dětem. V ostatních případech jsem se setkala s názorem, že pohlaví

vychovatele hraje ve výchovném procesu poměrně velkou roli. Většina respondentů si myslí, že vychovatelky jsou lepší pro menší děti, že jim lépe suplují matku a dítě k nim má větší důvěru. Dívky také většinou odpověděly, že mají raději přítomnost vychovatelky, že se jí mohou lépe svěřit. Chlapci naopak upřednostňují vychovatele. Dva respondenti odpověděli, že si myslí, že pohlaví vychovatele je důležité, ale důležitější pro ně je to, že vychovatel má vztah k dětem a má je rád.

Jako hlavní výzkumnou otázku jsem si definovala takto – *Jaký je obraz vychovatele v dětském domově z pohledu vychovávaných?* Na tuto otázku jsem díky rozhovorům získala odpověď. Respondenti vidí své vychovatele jako náhradní rodiče, pomocníky a opory. Někteří by dokonce chtěli v budoucnu být jako jejich vychovatelé. Takže, jaký je tedy obraz vychovatele v dětském domově z pohledu vychovávaných? Obraz vychovatele je takový jaký jen on sám dovolí. V případě Dětského domova v Sedloňově je to obraz hodného, spolehlivého, důsledného, přátelského a v neposlední řadě milujícího vychovatele.

Závěr

Ve své práci jsem se snažila nahlédnout na problematiku náhradní péče o dítě, náročnou práci vychovatelů v dětských domovech a v neposlední řadě na to, jak je vychovatel schopen ovlivnit děti, které vychovává.

Práce vychovatele v dětském domově je možné zařadit mezi náročné a vysoce kvalifikované profese. Vysoké požadavky na vzdělání a psychickou způsobilost poukazují na to, že vychovatelé ve své práci stojí před nelehkými výchovnými úkoly. Musí reagovat na specifické potřeby dětí a také čelit různým rizikovým důsledkům, které si s sebou dítě přináší z nevhodného sociálního prostředí. Bylo pro mne tedy velice uspokojujícím zjištěním, že v zařízení Dětského domova v Sedloňově si to uvědomují nejen vychovatelé, ale také děti, kterých se to týká.

Cíl této práce byl splněn. Po rozhovorech s dětmi jsem zjistila, jak vidí obraz vychovatelů v jejich domově a jak hodnotí jejich práci. Jak jsem již řekla, bylo pro mne velmi uspokojující zjištění, že děti vidí své vychovatele jako pomocníky, průvodce, opory a někteří dokonce jako náhradní rodiče a svůj životní vzor.

Při rozhovorech probíhalo vše naprosto bez problémů. V domově mi všichni vyšli maximálně vstříc a respondenti spolupracovali výborně. Na prostředí domova je zřejmé, že se snaží o rodinný přístup a vedení. S přístupem celého Dětského domova v Sedloňově jsem byla velice spokojena.

Myslím si, že z tohoto výzkumu by měli čerpat všichni vychovatelé, protože taková to zjištění jsou jistě nápomocná k jejich pracovnímu i osobnímu růstu. Všichni bychom se měli snažit ve své práci někam posunout, dostat se dál a rozvíjet se a takováto pozitivní zjištění by pro nás všechny měla být motivací. Neplatí to jen pro práci vychovatele v dětském domově, ale pro každou práci a roli, kterou člověk vykonává. Z tohoto výzkumu by si měli vzít ponaučení i rodiče, protože bohužel nefunkční rodiny se stávají stále častějším trendem dnešní doby. Děkuji vychovatelům a ze jejich příkladnou práci při přípravě dětí na jejich budoucí život!

Seznam odborných zdrojů

Seznam citovaných pramenů:

- BÁRTLOVÁ, Sylva a Helena HNILICOVÁ. *Vybrané metody a techniky výzkumu zjišťování spokojenosti pacientů*. Vyd. 1. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2000, 118 s. ISBN 80-7013-311-2.
- BLAHUTOVÁ, M. (2008). *Příčiny dlouhodobých pobytů dětí v kojeneckých ústavech a dětských domovech*. [Diplomová práce]. Brno: MU.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000, 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- HADJ-MOUSSOVÁ, Z. *Pedagogická psychologie pro vychovatele*. ediční řada. Praha; Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2006. ISBN 80-7290-243-1.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 774 s. ISBN 978-80-7367-569-1.
- HAVRDOVÁ, ZUZANA. *Kompetence v praxi sociální práce. Metodická příručka pro učitele a supervizory v sociální práci*. 1. vyd. Praha: Osmium, 1999. 167 S. ISBN 80-902081-8-5.
- JANSKÝ, Pavel. *Problémové dítě a náhradní výchovné péče ve školských zařízeních*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004. 168 s. ISBN 80-7041-114-7.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co děti nejvíc potřebují: Eseje z dětské psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994, 108 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-006-5.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 183 s. ISBN 978-80-7367-310-9.
- NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005, 171 s. Pedagogika (Grada). ISBN 80-247-0738-1.
- PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2001, 229 s. ISBN 80-7178-569-5.

SVOBODOVÁ, M. – VRTBOVSKÁ, P. S. – BÁRTOVÁ, D. *Zpráva o stávajícím stavu náhradní výchovné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v České republice*. Praha : O.S. DOM, 2002

ŠVANCAR, Zdeněk a Jana BURIÁNOVÁ. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakl., 1988, 215 p.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 1999, 353 s. ISBN 80-7184-803-4.

VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice: (charakteristika jednotlivých dětských domovů)*. Vyd. 1. Praha: Aula, 1999, 268 s. ISBN 80-902667-6-2.

Dětský diagnostický ústav: Co děláme. [online]. 2010 [cit. 2014-04-13].

Dostupné z: <http://www.ddu-hk.cz/co-delame>

Dětský domov a školní jídelna Sedloňov: O nás. [online]. 2011 [cit. 2015-01-22].

Dostupné z: www.ddesdlonov.cz

Ministerstvo školství a tělovýchovy [online]. 2013 [cit. 2014-02-20]. Dostupné

z: www.msmt.cz

Sdružení pěstounských rodin: Info o NRP. [online]. [cit. 2014-04-22]. Dostupné

z: <http://www.pestouni.cz/poradna/infoonrp/cz/formy-nahradni-vychovne-pece/>

Syndrom vyhoření. [online]. 2012 [cit. 2014-03-24]. Dostupné z:

<http://nemoci.vitalion.cz/syndrom-vyhoreni/>

Vězeňská služba České republiky [online]. 2010 [cit. 2014-02-15].

Dostupné z: <http://www.vscr.cz/veznice-opava-83/o-nas-1603/zabezpecovaci-detence/>

Další prameny:

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999, 183 s. ISBN 80-7178-304-8.

Listina základních práv a svobod. (<http://www.sbirkazakonu.info/listinazákladních-prav-a-svobod/>)

Úmluva o právech dítěte. (<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-opravech-ditete.pdf>)

Učitelské noviny. [online]. 2010. Dostupné z: www.ucitelskenoviny.cz

Seznam příloh

1. Mediální zařízení se záznamem rozhovorů (Jana a Zuzana)